

A dél-dunántúli délszláv (horvát, szerb és szórványos szlovén) bevándorlások nyelvi és néprajzi nyomai a földrajzi nevekben

6. rész*

B) Párhuzamos névadás a dél-dunántúli helynevekben

1. Kutatási előzmények, további lehetőségek

1.1. Egy nemrégiben napvilágot látott munkámban, amelynek témája a dél-dunántúli német betelepülések földrajzi neveiben fennmaradt nyelvi és néprajzi nyomok feltárása, vizsgálata volt, a Baranya megyei névadatok alapján röviden a párhuzamos névadás problematikájával is foglalkoztam (l. részletesebben Szabó 2013: 475–80). Mivel abban az írásomban csak a két- és háromnyelvű helyneveket elemeztem, és minthogy Baranyában – más megyék névanyagától eltérően – néhány településen négy- és ritkán még annál is több nyelvű bel- és külterületi nevek is előfordulnak, úgy gondoltam, hogy ezekre – bonyolultságuk, összetettségük ellenére is – érdemes ismét figyelmet fordítanom.

Az előzőekben röviden áttekintettem azokat a földrajzinév-típusokat, amelyeket Barics Ernő a baranyai névkötetek alapján állapított meg. Ezek között röviden a párhuzamos, kettős nevek csoportját is érintette. Ennek a problémakörnek a fölvetése és elméletének kifejtése Kniezsa István nevéhez fűződik. Az azóta eltelt évtizedekben ez a kérdés többször is felszínre került, és újabb eredményekkel is gazdagodott (l. részletesebben pl. Gerstner 1981, 2008; Kálmán 1989; Póczos 2008). A hivatkozott három szerző kiegészítette, tovább pontosította a párhuzamos névadás fogalmát, és árnyalni tudta az ide sorolható földrajzi nevek csoportosítását például a magyar és a német településnevek, illetőleg a külterületi elnevezések típusaiban. Az alábbiakban a két- és háromnyelvű földrajzi nevek mellett az ezeknél még több nyelvű földrajzi nevek alapján azért szeretnék a párhuzamos névadás kérdéskörére visszatérni, mert részletesebb elemzésére a Baranya megyei névkötetek gazdag anyaga igen jó lehetőséget nyújt, és esetenként más részterületeken is eredményeket hozhat. Így például talán a többnyelvű hely- és helységnevek elemzése hasznosíthatónak látszik a bel- és külterületi nevek szerkezeti vizsgálatában, amelyre Hoffmann István alapos, részletes szempontrendszert dolgozott ki (l. részletesebben 2007: 53–78).

1.2. Amint a délszlávok Magyarországra kerülésével kapcsolatban már szó esett róla, egyes szerb és horvát néprészlegek már a török megszállás idején bevándoroltak, a nagyobb mértékű (német és újabb délszláv betelepülések) főképpen

* Az 1. részt, az összefoglalót és a bibliográfiát l. a Nyr. 2014/4. számában; a 2. részt a Nyr. 2015/1. számában; a 3. részt a Nyr. 2015/2. számában; a 4. részt a Nyr. 2015/4. számában; az 5. részt a Nyr. 2016/1. számában közöltük.

a 18. század 20-as éveitől következtek be. Az idegen ajkú lakosságnak természetesen a közeli és távolabbi környezetükben egyaránt tájékozódniuk kellett, és ezt anyanyelvükön kialakított nevekkal, vagy ha más nyelvű lakosok is éltek ott, a tőlük átvett elnevezésekkel tudták megtenni. Mivel a Dél-Dunántúlra (különösen Baranya megyébe) főleg nagyszámú német, valamint horvát és szerb lakos vándorolt be, ezért sok olyan település alakult ki, amelynek bel- és külterületi elnevezései között elég gyakoriak a többnyelvű nevek. Az ilyen helynevek felhasználásának lehetőségére Hoffmann István több mint egy évtizeddel ezelőtt föl-hívta a figyelmet: „A nyelvi érintkezések vizsgálatának ideális terepe a soknyelvű Baranya, amelynek kiváló helynévtára gazdag történeti adatolásával az utóbbi évszázadok ilyen természetű kutatására is lehetőséget teremt. A magyar nyelvterület településeinek helynévgyűjteményei közül alighanem Mohácsé tartalmaz a legtöbb nyelven helyneveket, innen Hoffmann Ottó a magyar mellett német, jiddis, szerbhorvát, bunyevác, sokác, szlovák, magyar román és beás cigány, valamint görög (cincár) névanyagot is közölt” (2003: 165).

1.3. A párhuzamos nevek keletkezése és egyes típusainak kialakulása föltehetően leginkább más nyelvű közösségekhez történt idegen néprészlegek betelepülése során történhetett, amint azt Gerstner Károly meggyőzően kifejtette. Jól határozta meg és a további kutatások számára is kitérően összefoglalta az új, más vidéken kialakult földrajzi nevek típusait, amelyekről a következőket írta: „Az új földrajzi környezetben tartósan letelepedő embereknek is szükségük van helynevekre ahhoz, hogy új lakó- vagy szállásterületükön tájékozódni tudjanak. Ez ugyanúgy vonatkozik a magányosan vándorló egyénre, mint a nagyobb csoportokra vagy egész népekre. Az, hogy az újonnan érkezettek nyelvi szempontból milyen módon lesznek részesei az általuk megismert terület névi feltárásában, több tényezőtől is függ. – Alapvető kérdés, hogy az újonnan elfoglalt területen van-e korábbi lakosság vagy nincs. Névadási szempontból egyszerűnek látszik a helyzet akkor, ha lakatlan vidék földrajzi objektumait kell megjelölni, hiszen ilyenkor az idegen hatásoktól függetlenül, az addig megszokott módszereket követve lehet neveket adni. Más a helyzet akkor, ha a jövevények lakott területre érkeznek, ahol a helyi lakosság a saját eszközeivel már nyilván kialakított egy bizonyos névállományt: ilyenkor a betelepülők többféleképpen vehetnek részt a névhasználatban. – Kézzenfekvő megoldás a már használt nevek átvétele, ami idegen nyelvek találkozásakor **jövevényneveket** eredményezhet az átvevő közösségben, és különösen olyan nevek esetében történhet meg könnyen, amelyek nyelvi, elsősorban szemantikai szempontból megfejthetetlenek – az átvevő közeg számára mindenképpen, de talán még az átadó számára is. – Ha az újonnan érkezettek nyelvi szempontból értelmezni tudják az adott terület neveit (mert ilyen-olyan fokon megtanulták a helyben lakók nyelvét), könnyen megformálhatják saját nyelvükön is, azaz a **tükörnevek** különböző formáit hozhatják létre” (2008: 131). Mindehhez csupán azt szeretném hozzáfűzni, hogy a **jövevénynevek** és **tükörnevek** fogalmi tartalmának fentebbi megfogalmazása – a többnyelvű baranyai névadatok elemzésében – számomra igen hasznos volt. Elkülönítésükben viszont nehezséget okozhatott az a körülmény, ha nem volt megbízható történeti forrás annak megállapítására, hogy a régóta ott lakók közül elsőként melyik népcsoport települt be.

A párhuzamos nevek vizsgálatában a Gerstner Károly kidolgozta kategóriákat alapvető, jól elkülöníthető típusoknak tartom. Ha azonban egy-egy helységben nagyon hosszú ideig több nemzetiség élt együtt, annak előbb-utóbb nyelvi nyoma maradhatott egyes bel- és külterületi nevekben. Ily módon nemcsak **jövevény-** és/vagy **tükörnevek** keletkezhetnek, hanem **vegyes típusú helynevek** is. Minthogy az utóbbi megnevezést a szakirodalomban nem találtam, ezért szükségesnek tartom annak meghatározását, hogy mit értek ezen a kifejezésen. **Vegyes típusú neveknek** azokat tekintem, amelyek ugyanannak az objektumnak, tájékozódási pontnak a megnevezésére, megjelölésére szolgálnak, és ezeknek az egyik névrésze **jövevénynév**, a másik pedig **tükörnév**. Ez a földrajzinév-típus úgy keletkez(het)ett, hogy valamely helységet alapító népcsoport mellé más nyelvet beszélő közösség települt be, amelynek tagjai az együttélés során idővel – jövevénynévként vagy tükörnévként – bel- és külterületi elnevezéseket vettek át a már régebb óta ott élő közösségtől, esetenként pedig anyanyelvükön maguk alkottak új bel- és/vagy külterületi neveket. Ugyanez – föltevésem szerint – ellenkező irányban akként is végbemehetett, hogy a később betelepültek nyelvéből kerültek át elnevezések (jövevény- vagy tükörnevek) a már régebben ott élő népréteg névkincsébe. A vegyes típusú helynevek – a kutatásaimhoz felhasznált (alapvetően a baranyai) névkötetek anyaga szerint – leggyakrabban a három- és a négynyelvű földrajzi nevek esetében alakultak ki, amelyhez megfelelő föltételek, kedvező körülmények is szükségesek voltak. Így például az együtt élő nemzetiségeknek viszonylag jelentős létszámúnak kellett lenniük, hosszabb ideig ugyanazon a településen kellett lakniuk. Ha azonban valamelyik nemzetiség bizonyos idő után más vidékre költözött, akkor nemegyszer előfordult, hogy az elvándoroltak nyelvének igen kevés nyoma maradt az adott település földrajzi neveiben. Így például Somogy és Tolna megyéből, továbbá a Hegyhát több községéből főleg a szerb (jóval ritkábban német) nyelvű lakosság vándorolt el más településekre, tájegységre, emiatt korábbi lakhelyükön esetenként nyelvi maradványként többnyire a népnévvel keletkezett helynevekben őrződött meg egykori ott-tartózkodásuk emléke. Néhány település névanyagában az egykor ott élő szerb lakosságra egy-egy magyar és/vagy német helynévhez fűződő néphagyomány, esetenként pedig egy-két szerb eredetű névadat utal. Így például ilyenek a következők: **Mágocs:** 4/237. *Nagy-erdő* : n. *Nagy-erdé* [...] – A. sz. a falut övező egykori nagy erdőben a szerbek (rácok) makkoltató sertéstartással, a németek pedig jobbára földműveléssel, dohánytermeléssel és szőlőtelepítéssel foglalkoztak. 4/275. *Ráccsárda* : n. *Rácencsárda* [P: *Rátz Csárda*; csárda] S, sz. – A. sz. itt csárda állott. Csak rácok (szerbek) látogathatták, tulajdonosa is rác volt. – **Egyházaskozár:** 7/93. *Mulják* : n. *Muljak* 'Muljak' [... P: *Mulják*] ... – P. sz. „Ez hajdan mocsáros hely lévén; miután a rác szó „Mulják” hason értelmű, onnan származtatják e nevet”. A szh. *mulj* 'iszap' szóból keletkezhetett ez a dülönév (BMFN. I. 65–6, 67, 85).

1.4. A párhuzamos nevek egyes csoportjainak megállapításában Gerstner Károlynak a **jövevénynevek** és a **tükörnevek** fogalmára vonatkozó, a fentiekben említett meghatározására támaszkodtam (vö. 2008: 130–6). Ezenkívül arra törekedtem, hogy Póczos Rita a párhuzamos helynévadás értelmezését, a párhuzamos

névpárok fogalmát és alcsoportjait érintő elemzéseit is alaposan megismerjem (l. részletesebben 2008a: 223–30). Kniezsa István nevéhez fűződő elméletéhez kapcsolódóan Baranya megye volt Sásdi járásának helynevei alapján – részletesen vizsgálta a párhuzamos nevek meghatározását, szűkebb és tágabb értelmezését, valamint a párhuzamos névpárok szemantikai jelentésével és morfológiai szerkezetének elemzésével is foglalkozott. Írása jól mutatja, hogy a párhuzamos nevek fogalmát lehet szigorúbban és megengedőbben, szűkebben és tágabban értelmezni, és hogy ez milyen alcsoportok felállítását teszi lehetővé, sőt szükségessé. Teljes mértékben egyetérték vele, hogy a párhuzamos névpárok vizsgálata, továbbá pontosabb, árnyaltabb kategóriákba való besorolása mennyire bonyolult, milyen nagy körültekintést, több szempontú összehasonlítást kíván. A Sásdi járás helyneveiből kiválasztott magyar és német nyelvű adatok alapján a névpároknak öt olyan alcsoportját különböztette meg, amelyek a párhuzamos névadás kereteit tágítják, adatait bővítik. Elemzéseivel minden bizonnyal sikerült ráirányítani a helynévku-
tatók figyelmét a többnyelvű párhuzamos nevek további elemzésére, vizsgálatára is (l. részletesebben Póczos 2008: 224–5).

1.4.1. Póczos Rita írása igen figyelemre méltó, értékes elemzéseket tartalmaz, kiegészítésként csupán néhány két- és háromnyelvű (magyar, német, horvát és/vagy szerb eredetű) adatot mutat be. Ilyenek például a következők: **Egyházaskozár:** 7/65. *Bórics* : n. *Pórics* 'Bórics' [... K.9: *Bority*; e, l, r, sz, szó K12: *Bórics*; sz, e, r. P: *Borics*] [...] Korábban erdő volt. – P. sz. „körül van véve egy fiatal erdővel. Szárász és Lengyel községekkel határos. A név után ítélve meglehetősen fontossággal bírhatott a hely”. Pesty adatát is figyeljenbe véve a *boric* 'kis fenyő' szóval lehet kapcsolatban a *Bórics* név. 7/125. *Otovica* : *Otovice* : n. *Otovic* [...] – P. sz. „Marázcal (Ma: Hegyhátmaróc) határos. *Ottovicza* rác szó: jó sarjútermést jelentvén; ettől nyerte volna nevét.” – **Nagyhajmás:** 2/21. *Susnya* : *Susnál* : szh. *Súsany* 'Susanj' Fr, U. – A. sz. a falu legrégebbi része. A horvátok itt telepedtek le, a németek inkább a Felsőfaluban. A szh. névadást magyarázza, hogy e hely közelében régen erdő volt (*Bukvik* 'bükkös'); amelynek susanj 'haraszt' lehetett az aljnövényzete. 2/57. *Horvát-högy* : n. *Krovatiskeperih* 'Kroatisches Gebirge': szh. *Hrvatszka brda* 'Hrvatsko brdo' [...] D, sz, szó. A szőlő kipsztlóban. Régen a falu horvát nyelvű lakói bírták. 2/68. *Grábrik* : n. *Grabrik* : szh. *Grabrik* 'Grabik' [...] A. sz. *grabovina* 'gyertyánfa' szó alapján az egykori erdőről kapta nevét (BMFN. I. 43–4; 85, 86).

Az *szh.* rövidítés egyébként a Baranyai megyei földrajzinév-kiadványokban szerb és/vagy horvát nyelvű adatot egyaránt jelölhet (vö. BMFN. I. 21). Itt említem meg, hogy Baranya más járásainak helyneveiben is találunk példákat arra, hogy egy-egy denotátum megnevezésére négy-öt vagy annál több névváltozat is egykor használatos volt. Annak eldöntésében, hogy horvát és/vagy szerb nyelvű adatra vonatkozik-e az *szh.* rövidítés, sokat segíthetnek Tímár György a kitérő településtörténeti összefoglalásai, amelyek minden egyes helység földrajzi neveinek közlése előtt megtalálhatók. Ezekből nagyon jól kitérő, hogy honnan, mikor és milyen nyelvű (horvát, német, szerb stb.) lakosság költözött az egyes településekre (így pl. **Egyházaskozár** és **Nagyhajmás** népeségtörténetükre l. részletesebben BMFN. I. 43, 81–2).

A népségtörténet figyelembevételén kívül van még egy (kissé bizonytalan-nak látszó) fogódzó is, amely a többnyelvűség településenkénti számának meghatározásában valamelyest segíthet. Ilyen jellegű a *szh.* rövidítés, amely a Baranyai megyei helynévkötetben 'szerb-horvát nyelvjárási névalak' jelentésben használatos (vö. BMFN. I. 21). Ehhez hasonló szerepű az ötnyelvű földrajzi neveket tartalmazó **Kölked** névanyagában lévő *szh.* rövidítés, amelyre pedig a következő magyarázatot találjuk: „A nevek nem tükröznek egységes nyelvjárást, s mivel ugyanezt a nevet egy-egy nyelvi közösség többféleképpen ejti, ismétléskor más-más változatot közlünk. A szerb-horvát neveknel az első változat többnyire szerb, a második horvát vagy sokác” (BMFN. II. 527). Erre az észrevételre – **Kölked** község kivételével – sem a Sásdi, sem pedig más járások településeinek esetében nem lehet támaszkodni. Úgy vélem, hogy bizonyos mértékig még kisebb fokú horvát és szerb nyelvismeret is hozzájárulhat annak eldöntéséhez, hogy az adott földrajzi név melyik déli szláv nyelvhez tartozik. Ebben is eredményesen használható föl azoknak a baranyai helységeknek a névanyaga, ahová egykor horvátok is települtek. Ezeknek a falvaknak horvát nyelvű földrajzi neveit mind a két Baranya megyei kötetben Barics Ernő tette közzé (vö. BMFN. I. 15; BMFN. II. 19).

Póczos Rita írása előadásként hangzott el a Balatonszárszón 2007-ben tartott VI. Magyar Névtudományi Konferencián, és körülbelül egy év múlva jelent meg. Szóban forgó kutatásai a dél-dunántúli német települések helyneveiben megőrzött néphagyományok és nyelvi-nyelvjárási jelenségek vizsgálatára ösztönzött, amelynek eredményeit később publikáltam is (vö. Szabó 2013: 155–72; 342–55; 462–80; 2014: 1–24). Csak azután kezdtem *A dél-dunántúli délszláv (horvát, szerb és szlovén) bevándorlások nyelvi és néprajzi nyomai a földrajzi nevekben* című dolgozatom anyaggyűjtéséhez, majd annak földolgozásához. Ennek eddig négy része jelent meg a Magyar Nyelvőrben. Az alábbiakban Póczos Rita egy másik írásához szeretnék egy-két megállapítást fűzni.

1.4.2. A balatonszárszói névtani konferencián tartott előadásában párhuzamos névpáronként öt alcsoportot felsorolva vizsgálta a párhuzamos névadást (vö. 2008a: 224–5). Örvendetes, hogy ezt követően – ugyanúgy a volt Sásdi járás helyneveinek adatait alapul véve – Póczos Rita *Többnyelvűség egy mai helynévrendszerben* című írásában újabb szempontokat is figyelembe véve fejlesztette tovább a párhuzamos névadással kapcsolatos eredményeit (1. részletesebben *Helynévtörténeti tanulmányok 3.* szerk. Hoffmann István, Tóth Valéria. Debrecen. 2008b: 179–207). A szerző véleményét, amelyet írásának bevezetésében terminológiai problémaként a többnyelvűséggel kapcsolatban vetett föl, megfontolásra, fölhasználásra is érdemesnek tartom. Erről a problematikáról például a következőket írta: „...párhuzamos neveken a magyar névtanban hagyományosan ennél jóval speciálisabb jelenséget (tulajdonképpen a többnyelvűségnek egy részjelenségét) értjük, a fogalmak keveredésének elkerülése végett ezt a kibővített jelentést írásomban nem használom. A névpár és a kettős névadás ugyan motivált terminus lehetne, és egy egyszerű definícióval alkalmazhatnánk is a jelenségre, viszont a többnyelvűség – mint látni fogjuk – gyakran nem csupán két, hanem ténylegesen több (akár tizenkét) egyidejűleg létező név kapcsolatát is jelentheti. Dolgozatomban ezért, főként a pontos meghatározás miatt az azonos jelentésű

névcsoport (névpár) kifejezéseket használom arra, hogy egy adott hely valamennyi, egy időben használatos neveit együttesen megnevezzem” (2008b: 179).

Dolgozatában a Sásdi járás helyneveinek vizsgálatát Póczos Rita aszerint csoportosította, hogy az egyes településeken hány többnevű denotátum található. Ezeknek részletes közlése után azt állapította meg, hogy olyan tájékozási pont, amelynek hat vagy annál is több (pl. hét, nyolc, kilenc, tíz) elnevezése volna, alig fordul elő (2008: 183). Sajnálom, hogy korábban elkerülte figyelmemet ez az írása, amelyben ugyanazon földrajzinév-anyag vizsgálata alapján – más elemzési szempontokat érvényesítve – ért el újabb eredményeket. Ebben a dolgozatában „a kétnyelvű területek helynévpárjainak viszonyait” – a párhuzamos helynévadás keretében – négy fő kategóriában, azokon belül kisebb-nagyobb alcsoportokban elemezte (vö. 2008: 190–200). Elismerésre méltónak tartom, hogy korántsem könnyű, nagy figyelmet és sok időt igénylő munkával több szempont szerinti adat-számlálásokat és olyan számításokat is végzett, amelyekből a további kutatásokhoz jól hasznosítható következtetéseket vont le.

1.5. A párhuzamos névadás két- és többnyelvű földrajzi nevekben

1.5.1. A többnyelvű földrajzi nevekre úgy kell tekinteni, hogy egy meghatározott időszakban (pl. a megyei gyűjtések során) egymás melletti változatként, párhuzamos névként a törzsökös lakosság egy bizonyos részének körében ismertek, használatosak voltak. Közülük nemcsak a belterületi nevek, hanem még a külterületi elnevezések (pl. határrészek, dűlők nevei stb.) a hagyományos paraszti gazdálkodást követően, a termelészövetkezetek megalakulása után is – a helyiek nyelvhasználatában, emlékezetében megőrzött bel- és külterületi névként – néhány évtizedig általában ismertek maradtak, sőt a belterületi nevek még jóval később is. Az egyes településeken gyűjtött földrajzi nevek egy része – elsősorban a külterületi nevek – régebbi múltra tekinthetnek vissza, a nemzedékről nemzedékre, apáról fiúra szállva őrződtek meg. Ily módon ezek a többnyelvű helységekben bizonyos idő múltával a régóta ott lakó közösségektől névkölcsönzéssel *tükörnév*ként vagy *jövevénynév*ként kerülhettek a később beköltöző lakosok helynévhasználatába. Ennek arányát nagyban meghatározta például a beköltözők létszáma, kapcsolatrendszere és továbbá az is, hogy mennyi idő telt el a betelepülésüktől számítva, és milyen szerepet tölthettek be az egyes helységek életében. A déli szláv nyelvek közül például a szerb földrajzi nevek megőrzése volt a legnehezebb, ugyanis körülbelül a török hódoltság korától kezdődően a Magyarországra költözött szerb lakosság viszonylag gyakran települt át egyik vidékről másikra, az első világháború után pedig az 1920-as évek elejétől jelentős számban Jugoszláviába optált. Mindez jól kitűnik a Tímár György által készített, több tekintetben (pl. a kutatási, oktatási célra) felhasználható településtörténeti összefoglalásokból, áttekintésekből, amelyek Baranya megye minden helysége földrajzi neveinek bemutatása előtt megtatálhatók. Közülük három település történeti múltját, itteni vizsgálódási célomnak megfelelően rövidebb formában közlöm, mégpedig azért, mert így még inkább rávilágítanak arra, hogy Baranyában milyen okok miatt volt általában igen nehéz szerb nyelvű helynevek összegyűjtése. Mindezt jól jelzi például a következő

települések néhány helytörténeti adata: **Bezedek:** „A török hódoltság alatt népessége kicserélődött, a hódoltság végén lakói rácok voltak. A 17. század utolsó éveiben elnéptelenedett. 1714 körül népesült be ismét, telepesei ekkor rácok voltak. Már 1752-ben volt egy német lakója, [...] nagyobb számú német telepescsoport 1770 körül érkezett ide. A múlt század végére a németek száma erősen növekedett, a szerbeké pedig megcsappant. Az 1. világháború után a maradék szerb lakosságának nagy része Jugoszláviába optált. 1930-ban 42 magyar, 482 német és 12 horvát, ill. szerb anyanyelvű lakosa volt. 1970-ben 251 magyar, 171 német és 5 délszláv anyanyelvű lakta.” – **Erdősmecke:** „A török hódoltság alatt magyar népessége elpusztult. A 17. század közepére [...] erőteljes rác falu lett. 1750-től kezdve elsősorban a környező falvakból német jövevények telepedtek meg itt, a múlt század második felében pedig magyarok költöztek ide. A szerb lakosság századunk elejétől folyamatosan fogyott el. 1930-ban 116 magyar, 937 német és 30 szerb anyanyelvű lakosa volt, 1970-ben 292 magyar, 432 német és 11 délszláv lakta. [...] 1. világháború után a maradék szerb lakosságának nagy része Jugoszláviába optált. 1930-ban 42 magyar, 482 német és 12 horvát, ill. szerb anyanyelvű lakosa volt. 1970-ben 251 magyar, 171 német és 5 délszláv anyanyelvű lakosa volt.” – **Véménd:** „Émen vagy Émel középkori magyar falu [...] a török hódoltság alatt elnéptelenedett. 1690 körül rácok telepedtek itt meg. 1748 körül érkezett az első német telepes csoport. A németiség gyors ütemben növekedett. A múlt század második felében kezdtek magyarok is ideköltözni. A rácok száma az 1. világháborúig lassan fogyott. 1920 után az itt élő szerbek zöme Jugoszláviába optált. 1930-ban 243 lakos vallotta magát magyar, 2130 német, 5 szerb és 2 egyéb anyanyelvűnek. 1970-ben 1127 magyar, és 1195 német élt itt. Külterületi lakos volt ekkor 180 fő. Ebből a Cigánytelepen élt 100 lélek” (1. részletesebben BMFN. II. 27, 54, 533).

Az itt vázolt helynévgyűjtési föltételeket, körülményeket tekintve – jó néhány esetben – nehéz feladat hárult a bel- és külterületi neveket följegyző és azokat lokalizáló munkatársakra és az adatközlőkre, akiknek türelmére, múltat, emlékeiket földéző jó memóriája is szükséges volt az eredményes helynévgyűjtéshez. A horvát és a somogyi szlovén (vend) nyelvű földrajzi nevek följegyzése minden bizonnyal könnyebb lehetett, de a különböző cigány nyelvjárású földrajzi neveknek az összegyűjtése, följegyzése, életmódjuk, szokásaik, anyanyelvük miatt még egy-egy településen belül is eltérhetett. Azt – szülőfalumbeli tapasztalataim alapján is – jellemzőnek tartom, hogy a romák általában a lakóhelyük külterületét kevésbé ismerték, mint magát települést.

1.5.2. Összegezve úgy vélem, hogy a dél-dunántúli (Baranya, Somogy és Tolna megyei) többnyelvű településeken végzett helynévgyűjtés még nagyon jókor történt. Minden, fentebb már említett nehézség ellenére Baranyára is érvényes ez, különösképpen pedig az, hogy gazdag névkincse mellett a kötet munkatársai új lehetőségekkel növelték a kiadvány felhasználhatóságát. A szerb lakosság egy részének elköltözése, áttelepülése Baranyában nemegyszer nehézséget okozott abban, hogy a földrajzi nevek gyűjtését végző munkatársak megtalálják azokat az adatközlőket, akik még jól ismerik az adott település szerb nyelvű bel- és külterületi neveit.

A horvát nyelvű lakosság körében viszont ez kisebb gondot jelentett. Minthogy a Somogyba költözött szlovének nagyrészt elmagyarosodtak, ott sem volt egyszerű jó adatközlőket találni. Végül is elismerésre méltóan sikerült a délszlávok lakta településeken a horvát, szerb és szlovén nyelvű földrajzi nevek összegyűjtése. Ez különösen eredményesen zajlott le a németek lakta községek, városok esetében is. Ennek okát abban látom, hogy – noha a délszláv lakosság mindegyike megőrizte hagyományait – a németek körében (főleg a fuldai nyelvjárású népcsoport esetében) ez még erőteljesebb volt. Végül néhány helységben, ahol romák laktak, megtörtént a cigány nyelvű földrajzi nevek összegyűjtése is.

A felhasznált földrajzinév-kiadványokban a többnevűségre igen sok adatot találtam, ezeket – meghatározott, kisebb alcsoportok szerint – az alábbiakban veszem sorra. A példák számának megállapításával kapcsolatban szeretném megjegyezni, hogy cigány nyelvű adatokat – mivel a szóban forgó népcsoportnak köznyelvi változata nincs, és azok különféle nyelvjárásaikban fordulnak elő (vö. Hoffmann Ottó 1989: 324) – csak egynek számítottam. A következő fejezetekben a jövevény-, illetve tükörnevek és a vegyes típusú nevek csoportjába sorolt példákat mutatok be, amelyeknek egy része esetleg vitatható. Ez – mentésemre szólva – egyrészt a kiválasztott névadatok jelentős számával magyarázható, másrészt azzal, hogy ha a többnevűség körében végzünk névelemzést, sokkal nehezebb áttekinteni a különböző denotátumok megjelölésére használt más-más nyelvű földrajzi nevek közötti összefüggést, azt, hogy az adott többnyelvű bel- és/vagy külterületi név melyik altípusba sorolható.

2. A két- és többnyelvű párhuzamos nevek és altípusaik

A többnyelvű földrajzi nevekre – amint azt az előzőekben táblázatszerűn már bemutatottam – a legtöbb példát a Mohácsi járás bel- és külterületi nevei között találtam. Ezeket keletkezésük, névrészeik eredete alapján **jövevénynév**, **tükörnév** és **vegyes típusú** név kategóriák szerint elemeztem. Az egyes megyék példanyagának rendkívül nagy eltérése miatt – majdnem kivétel nélkül – a Baranya megyei névkötetből tudtam adatokat felhasználni. Somogy földrajzinév-anyagában csupán néhány kétnyelvű adat, a Tolna megyei helynévkiadványban pedig csak egy két- és egy háromnyelvű példa található. Ezeket az alábbiakban mutatom be, ugyanott ejtek szót csekély előfordulásuk okairól is.

2.1. Kétnyelvű helynevek

Baranya megye

Jövevénynevek

Áta: 184/12. *Poljěvina* : szh. *Paljěvina* S, sz. A szh. név 'égetett föld' jelentésű. Korábban erdő volt itt. 184/43. *Siroka* : szh. *Sirokë* [...] A széles földdaraboktól kapta a nevét. – **Egyházaskozár:** 7/65. *Bórics* : n. *Pórics* 'Bórics' [...] Ds, Gs,

Vm, Men, sz. Korábban erdő volt. P. sz. „körül van véve fiatal erdővel. Szárász és Lengyel községekkel határos. A név után ítélve meglehetősen fontossággal bírhatott a hely”. P. adatát figyelembe véve a *borić* ’kis fenyő’ szóval lehet kapcsolatban a *Bórics* név. 7/77. *Jauka* : n. *Jauka* ’Jauka’ [...] Korábban szőlőt termeltek itt. Talán a szh. *jauk* ’jajgatás’ szóval van kapcsolatban. 7/93. *Muljak* : n. *Muljak* ’Mulják’ [...] – P. sz. „Ez hajdan *mocsáros* hely lévén; miután a *rác* szó ’mulják’ hason értelmű, onnan származtatják e nevet.” – A szh. *mulj* ’iszap’ szóból keltezhetett ez a dülönév. – **Németi**: 179/21. *Szadity* : szh. *Szadity* [...] Régebben szőlőültetvény volt itt. 179/32. *Siljac* : szh. *Siljac* [K12: *Šiljac*] Ds, sz. Az alacsonyabban fekvő földrészekből kiemelkedett, ezért hívták ezt a részt *Siljac*nak. 179/39. *Zélène* : szh. *Zéléna* [...] Kendert termeltek itt. A zöld színben pompázó kenderföldeket *zelenának* (zöldnek) nevezték el. – **Szemely**: 155/21. *Büdös-kut* : szh. *Biduskut* Kút. 155/32. *Járok* : szh. *Jarak* ’Jarak’ [K9: *Járok* ... K12: *Jarok*] Ds, e. A dülő közepén teknőszerű árok húzódik. 155/39. *Vukószër* : szh. *Vukószër* ’Vukoser’ [K9: *Forkosort*; r, sz] A szó jelentése a farkasok búvóhelyére utal. Bozóttal erősen benőtt terület lehetett. 155/54. *Prëkobërdica* : szh. *Prëkobrdice* ’Prekobrdice’ Ds, sz. Nevét a dombos területről kapta. Három oldalról erősen lejtős. Jelentése: ’hegyen túl’. 155/56. *Jëstara* : szh. *Ljëstara* ’Ljestara’ S, sz. Kapcsolatba hozható a szh. *lješnjak* ’mogyorós’ köznévvvel. Stb. (BMFN. I. 85, 908–9, 1014, 1029, 1031). – **Drávasztára**: 293/35. *Csëšljukë* : szh. *Csešljuga* ’Česljuga’ S, sz. Kapcsolatba hozható a szh. *češljuga* ’mácsonya’ nevű növényfajtajával. 293/43. *Raszticsa* : szh. *Rastitye* ’Hrašće’ [...] S, sz. Tölgyes erdő volt, erre utal a szh. *hrašće* ’tölgyes’ köznév is. – **Felsőszentmárton**: 277/86. *Bükkös* : szh. *Bikës* [K8: *Bükösd* K13: *Bükkös*] S, l. A legelőn bükkfák vannak. 277/92. *Láz* : szh. *Láz* ’Laz’ [MoFnT2: *Láz*] S, sz. Kapcsolatba hozható a szh. *laz* ’erdőirtás révén keletkezett, vetésre alkalmassá tett terület’ szóval. 277/110. *Trávnjik* : szh. *Trávnjik* ’Travnjak’ [K13: *Zatravnikom*] S, sz, l. Kapcsolatba hozható a szh. *travnjak* ’legelő’ köznévvvel. 277/148. *Vërbak* : szh. *Vrbak* [K8: *Verbak* K14: *Verbák*] S, e. Jelentése fűzfaerdő. – **Magyarbóly**: 285/130. *Glibarica* : szh. *Glibarca* [K8, P: *Glibaricza* MoFnT2: *Glibrovica*] S, Mo, l, sz. Egy részét lecsapolták. A szh. *glibavica* ’mocsár’ főnévvvel hozható kapcsolatba. 285/133. *Dubrova* : szh. *Dubrava* [K8, P: *Dubrava*] S, sz. A. sz. a név ’tisztás’ jelentésű. Lehet, hogy a szh. *dubrava* ’tölgyes, tölgyerdő’ szóval van kapcsolatban. – **Révfa**lu: 292/10. *Gáj* : szh. *Gáj* ’Gaj’ [...] Nevét az erdő kiirtása után keletkezett ligetről (szh. *gaj*) kapta. 292/12. *Mokra* : szh. *Mokra* ’Mokra’ [MoFnT2: *Mokra*] S, sz. Mély fekvése miatt korábban gyakran borította víz. Erre utal a szh. *mokra* ’vizes, nedves’ elnevezés. 292/16. *Diás-dülő* : szh. *Dias* [K4: *Diós*...] S, sz Stb. (BMFN. II. 761, 763, 764, 808, 829, 832–3).

A kétnyelvű helynevek esetében – bármilyen típusáról legyen is szó – a legkönnyebb eldönteni, hogy egy-egy név melyik népcsoport nyelvéből került a másikéba. A fenti példák túlnyomó többsége arra utal, hogy a névkölcsönzés horvát > magyar irányú volt, és ez a szóban forgó falvak hajdani nemzetiségi összetételével magyarázható. Ilyenek például az előzőekben már felsorolt példák közül: **Németi**: 179/39. *Zélène* : szh. *Zéléna* [...] Kendert termeltek itt. A zöld színben pompázó kenderföldeket *zelenának* (zöldnek) nevezték el. – **Szemely**: 155/39. *Vukószër* : szh. *Vukószër* ’Vukoser’ [...] A szó jelentése a farkasok búvóhelyére utal. Bozóttal

erősen benőtt terület lehetett (BMFN. I. 908, 1014) – **Drávasztára:** 293/35. *Csešljukë* : szh. *Csešljuga* 'Češljuga' [...] Kapcsolatba hozható a szh. *češljuga* 'mácsonya' nevű növényfajtajával (BMFN. II. 832). A magyarból viszont ritkán került át földrajzi név a horvátba. Ilyen névadat fordul elő például a következő helynevekben: **Felsőszentmárton:** 277/86. *Bükkös* : szh. *Bikës* [K8: *Bükösd* K13: *Bükkös*] S, l. A legelőn bükkfák vannak. – **Révfalu:** 292/16. *Diás-dülő* : szh. *Dias* [K4: *Diós* K15: *Diós*; r, sz] S, sz (BMFN. II. 761, 829).

Tükörnevek

Áta: 184/47. *Kis-kut* : szh. *Bunarity* 'Bunarić' [K8: *Bunarity*; l, sz...] S, r. Itt ivóvíznek használható forrás van. – *Belvárdgyula:* 175/62. *Nádas* : szh. *Trszka* 'Trska' [K12: *Nádas*] S, sz. A *trška* jelentése 'nád(as)'. 175/65. *Kenderföld* : szh. *Kudilyistyë* 'Kudeljište' [K12: *Kenderföld*] S, sz – **Kökény:** 160/35. *Mosó* : szh. *Prálo* [K3: *Kod Prala...*] Rét, erdő a tó mellett. Forrás és tó, amiben 1965-ig mostak. 160/54. *Szélmalom* : szh. *Vjětrěnyacsa*. Az 1930-as években még működő szélmalom volt; 1949-ben szűnt meg. – **Lothárd:** 163/71. *Alsó-rétek* : szh. *Dólnya livada* 'Dolnja livada' [K8: *Alsó rétek ... P. Alsó rét*] S, r – **Nagykozár:** 139/24. *Homokos* : n. *Sántfeld* 'Sandfeld' : szh. *Pjěszak* 'Piesak' [...] S. sz. – **Németi:** 179/19. *Delelő* : szh. *Lězsájě* [...] Itt delect a csorda. 179/30. *Liget* : szh. *Lúg* [...] S, sz. Valamikor ligetes erdő vol. – **Pogány:** 161/65. *Mosó* : *Prálo* 'Prálo' Mosóhely volt. 161/82. *Irtás* : szh. *Kresěvině* 'Krčevina' [...] Ds, sz – **Szemely:** 155/25. *Nagy mező* : *Věliko Polyë* 'Veliko polje' S, sz. 115/33. *Felső-rét* : *Górnya livada* 'Gornja livada' [K9: *Livade*] Vö, r. 155/47. *Forrás* : *Vřelo* 'Vrelo' F. 155/53. *Farkas-vögy* : szh. *Farkasěvac* 'Farkasevac' Ds, sz. Régen az egész területet itt erdő borította. Nevét feltehetően az ott tanyázó farkasokról kapta. 155/69. *Tölgyes* : szh. *Rasztina* 'Hrastina' [...P: *Rasztina* MoFnT2: *Tölgyes*] S, sz. 155/83. *Měj-gödör* : szh. *Duboka jama* 'Duboka jama' G, Vö, sz, mlen. Stb. (BMFN. I. 823, 908–9, 929, 929–30, 934–5, 944, 998, 1014, 1031). – **Alsószentmárton:** 317/44. *Ujpuszta* : szh. *Nova puztara* 'Nova pustara' [...] A szh. név 'új puszta' jelentésű. – **Beremend:** 320/47. *Lékvár utca* : n. *Pěkměszgasse* 'Marmeladegasse' [*Vécsey Ernő u*] U. Szennyes, olajos víz folyt ki az *Öreggyár* [*Cementgyár*] területéről. A porral elkeveredett pépes anyag *lékvárra* emlékeztette az embereket. 320/141. *Falu ajja* : szh. *Podszělom* 'Pod selom'. 205/281. *Zátony-erdő* : *Nagy-Zátonyi-erdő* : rc. *Podurě kur Dun(u)rě* : 'erdő a Dunánál' S, e, ártér az Alsó-zátonyon. – **Drávasztára:** 293/75. *Nagy-Sió* : szh. *Vělika-siővszka* Cs. Kanális (= sió). – **Kölked:** 225/235. *Kendőráztató* : rc. *Sáncol dő klc* 'kender árka' Cs, vízállás. Az 1950-es évekig itt kendert áztattak. – **Liptód:** 211/73. n. *Hanftól* 'Hanftal' : szh. *Konoplistyë* 'kenderes' [...] S, e, korábban kenderföld. – **Révfalu:** 292/15. *Liget* : szh. *Gájac* 'Gajac' S, sz. Korábban itt erdő volt. Stb. (BMFN. II. 293, 541, 829, 833, 933, 943, 948).

A **Beremend** névanyagában található 320/47. számú *Lékvár utca* : n. *Pěkměszgasse* 'Marmeladegasse' utcanév keletkezését tekintve különleges példa az ugyanazon a településen együtt élő nemzetiségek nyelvi egymásra hatására. Sajátosságát, egyediségét az adja, hogy a magyar nyelvű elnevezésnek nem egy másik nyelvű tükörnév felel meg, amelyre Baranyában nagyon sok névadat található,

hanem két, más-más nyelvű névrészből alkotott szóösszetétel. Ezzel azonos fölépítésű elnevezést a három megye helynevei között csak egyet találtam, pedig természetesen minden település földrajzi neveit tüzetesen átnéztem. (Egy hasonlóképpen keletkezett adatra, a Tolna megyei **Aparhant** helynévanyagában bukkantam rá, és ugyanitt a **tükörnevek** kategóriájában mutatom majd be.) Még a többnyelvű Beremend esetében is igen feltűnő, hogy egy magyar utcanévnek olyan jövevénynév-változata legyen, amely két másik nyelvből tükörnévként keletkezett. Ilyen alapon, más szempontból akár vegyes **típusú** névnek is lehetne tekinteni.

Vegyes típusú nevek

Beremend: 320/69. *Tuskós* : *Panyovë* : szh. *Pányëve* : szh. *Pányëv* 'Panjove' [...] S, sz. Az É-i határrészben régen nagy erdőség volt. Az irtásföldön maradt *tuskók*-ról kapta a nevét. A szh. *panj* 'fatörzs, rönk, tuskó' szóból alakult *Panyove* név az egykori erdő emléke. 320/107. *Szállás* : *Szelistye* : szh. *Szëlistyë* 'Selišće' [...K9/b: *Selistye* P. *Selistye*] S, sz, r. A szh. *Szelistye* 'Selišće' alapján egykor itt település (falu?), illetve szálláshely létezett. 320/125. *Homokos* : *Homoki-dülő* : *Piëszka* : szh. *Pieszkóvi* 'Peskovit' [...] S, sz. Homokos talajáról. A szh. *Pieszkóvi* név a szh. *pesak* 'homok' és a *peskovit* 'homokos' szóval van kapcsolatban. – **Drávakeresztúr:** 286/66. *Cigány-domb* : szh. *Cigánszka lëdina* 'Ciganska ledina' Ds, sz. Közel volt a zokogai cigánytelepüléshez. – **Mohács:** 223/899. *Zábnyák* : *Békástó* : szh. *Zsábnyák* 'Žabnjak' [...] Mf, sz, régebben hosszan elnyúló 'békás tó, ingovány'. Ezt jelenti a szh. név is. – **Monyoród:** 215/74. *Fëlső-Rasztina* : n. *Éve Rasztina* 'Ober Rastina' [...] S, sz. Magasabban fekszik, mint az Alsó-Rasztina. Stb. (BMFN. II. 350, 496, 811, 944, 946–7).

Somogy megye

Tükörnevek

Potony: 250/13. *Konopjistyë* : *Kendërës* [...] S, sz. Az adatközlők szerint *Konopjiscsë* magyar jelentése 'kenderes'. Kendert termeltek ezen a területen. 250/81. *Birkásnica* : *Birka-hodáj* M – **Tarany:** 219/101. *Szénégető* : *Pepelárnyica* S, sz. Régen egyesek szerint faszenet égettek, mások szerint hamuzsírt főztek itt. – **Vizvár:** 230/125. *Gyertyánosi-dülő* : *Grabina* [...] Valamikor gyertyános terület volt. A *Grabina* jelentése 'gyertyános'. 230/127. *Kracsina* : *Rövid földék* [...] Az adatközlők szerint *kracsina* horvátul 'rövid dülőt' jelent (SMFN. 720, 772, 821 2, 823). Több példa nincs.

Vegyes típusú nevek

Babócsa: 239/31. *Táboriscsë* : *Táborhel* [C. K. P. *Taboristye*] [...] Harcok idején táborhelynek használták. 239/131. *Kis-jada* : *Jadica* [C. K. P. *Kis-Jada*] Ds, sz, r – **Potony:** 250/14. *Máli-budics* : *Kis-budics* [K. *Kis Budics*] Mf, r – **Tarany:** 219/174. *Topolgya* : *Topolgyai-dülő* : *Toporgyai-föld* [...] Régen sok hársfa (vendül

topolgya) volt itt. 219/207. *Birkás-Nica* : *Birkás-Nicai-rét* [...] Magyarul: birka-akol. Egy juhakol volt itt régen. – **Tótújfalu**: 251/11. *Málë-gruscscë* : *Kis-gruscscsa* S, sz. 251/46. *Mála-Bara* : *Kis-Bara* Mf, nádas (SMFN. 721–2, 792, 795, 822, 823–4). Több példa nincs.

Tolna megye

Tükörnevek

Aparhant: 73/78. *Szilfás* : n. *Rusztënpamekër* [C. *Rustenbaum Aecker* K. *Szilfás*] S, sz. Valamikor szilfaerdő volt. – **Kakasd**: 72/253. *Emlékfa* : szék. *Öregszifa* : n. *Rusztepam* Fa. A hagyomány szerint még a török előtti időkből való. – **Keszőhidegkút**: 17/81. *Szilfás-tető* : n. *Ruszteperk* [C. P. *Rustenberk* K. *Szilfás, Rustenberg*] Dt, sz. (TMFN. 114, 333, 336). (TMFN. 336). Több példa nincs.

Vegyés típusú név

Szálka: 101/87. *Bükkös* : *Bukováč* [C. *Bukovac* K. *Bükkös* P. *Bukováč*] Do, e. Többségében bükkfák alkotják (TMFN. 479). Több példa nincs.

A **Szálka** községben gyűjtött helynévadat változatainak egyike (a *Bükkös*) **tükörnévként**, a másik pedig (a *Bukováč*) **jövevénynévként** került a magyarba.

A **párhuzamos névpárok**hoz, azoknak mindegyik típusához Baranya helynevei között sok példa található, ezzel szemben Somogy és Tolna megye földrajzinév-kiadványában csak a felsoroltak fordulnak elő. Ez azzal függ össze, hogy Somogyból és Tolnából a török kiűzése után és a Rákóczi-szabadságharcot követően a **rácok** visszatelepültek a Balkánra, Baranya megyéből viszont nem, csak körülbelül kétszáz év múlva, az első világháború után, az 1920-as években optált sok szerb lakos Jugoszláviába. A Somogyba települt horvátok, akik nagyrészt a 18. század elejétől kerültek hazánkba, fokozatosan elmagyarosodtak, és legtovább „(a 19. század végéig) Buzsák, Somogyszentpál és Táskalakossága őrizte meg eredeti nyelvét és szokásait, ez a néhány község néprajzi szempontból ma is külön csoportot alkot” (Király 2003: 24).

2.2. Háromnyelvű helynevek

Baranya megye

Jövevényszónevek

Nagyhajmász: 2/68. *Grábrik* : n. *Grabrik* : szh. *Grabrik* 'Grabik' [...] – A. sz. a szh. *Grabovina* 'gyertyánfa' szó alapján az egykori erdőről kapta nevét. 2/81. *Bukvik* : n. *Bufik* : szh. *Bukvik* 'Bukvik' [K2: *Bukvik*...] – Az a. sz. régen bükkerdő volt. – **Nagykozár**: 139/30. *Zsemenye* : *Zsiminye* : n. *Zsiminye* : szh. *Zsiminya* 'Žiminja' [...] S, sz, szö. – *Zsemenye* középkori magyar falu (Györffy 1: 409) a török hódoltság alatt elnéptelenedett. Területén a hódoltság végére rácok tele-

pedtek meg. Falujuk *Rácsarlós* néven került az összeírásokba. E falu a 17. század utolsó éveiben néptelenedett el. 1715-ben népesült be ismét. Lakói akkor magyarok voltak, és az ősi *Zsemenye* nevet használták. (1715: *Racz Saros* „más néven” *Zsiminye*.) 139/41. *Kércsevina* : n. *Krcsevina* : szh. *Krcsevina* ’Krcovina’ [K8: *Kercsevina*, *Sebzova Kecsevina*, *Irtás...*] S, sz. 139/72. *Dolina* : n. *Doliná* : szh. *Dolina* ’Dolina’ [...] Vö, sz, szö, e – **Szókéd**: 173/1. *Grabina* : n. *Krabina* : szh. *Grabina* ’Grabina’ [*József Attila u*] U, Fr. A *Grabina* kapcsolatba hozható a szh. *grab* ’gyertyánfa’ vagy a szh. *graba* ’árok’ köznévvvel. 173/45. *Vizella* : n. *Vizələ* ’Wieslein’ : szh. *Vizələ* ’Vizele’ [...] S, sz, r (BMFN. I. 45–6, 823–4, 825, 987, 990). – **Beremend**: 320/117. *Adica* : n. *Adice* ’Adica’ : szh. *Adica* ’Adica’ S, sz, r. A szh. *adica* ’kis sziget, szigetcseke’ alapján a helyet egykor víz vette körül. – **Bezedek**: 233/17. *Szelistye* : n. *Szelistye* : szh. *Szelistyë* ’Seliste’ [...] S, sz. – **Dunaszekcső**: 204/351. *Kurjak* : n. *Kurjak* : szh. *Kurjakovo* : szh. *Kurjak* ’farkas’ [...] – Nh.: Itt a régmúltban farkasok tanyáztak. – **Erdősmecske**: 191/259. *Krasics* : n. *Krásics* : szh. *Krasic* [...] S, r, halastó; korábban rét volt a Karasica mentén; erről kaphatta nevét. – **Ivándárda**: 236/44. *Csëlinyák* : n. *Csëlnyák* ’Tschelnjak’ : szh. *Csëlinyak* ’Pčelinjak’ S, sz – **Liptód**: 211/70. *Dicsberg*: n. *Rëccspëerih* ’Rutschberg’ : szh. *Rëcsbërg* Ds, sz, e. A nagy esőzések idején megcsuszamlott a domboldal. 211/166. *Szállás* : n. *Szalas* : szh. *Szalas* [K2: *Szálás* pascuum ’Szálás legelő’, *Szállás...* K9: *Szállás...* P: *Szállás*; szö, sz, l, e MoFnT2: *Szálás*] Ds, sz – **Monyoród**: 215/54. *Gorót* : n. *Gorout* : szh. *Gorót* [...] – A. sz. horvátul dombot jelent. 215/80. *Békás* : n. *Pékás* : n. *Béka* : szh. *Békás* S, Me, sz – **Nagybudmér**: 226/40. *Sábnyák* : n. *Sápnyák* : szh. *Zsabnyak* ’Žabnjak’ [...] A múlt században még ingoványos, sásos terület volt. 226/45. *Vězovác* : n. *Vězovac* : szh. *Vězovac* ’Vezovac’ [K8: *Vezovác* K12: *Vezovác*] Ds, sz – **Töttös**: 230/42. *Loncsár* : n. *Lóncsár* : szh. *Loncsar* ’Lončar’ [...] Ds, sz. 230/43. *Szvincsinye* : n. *Szvincsina* ’Swintschina’ : szh. *Szvincsinyë* ’Svinčinje’ [...] S, sz. Korábban disznólegelő lehetett. 230/69. *Saginác* : n. *Sakinac* : szh. *Sakinac* ’Šakinac’ [...K 12: *Sakinác*, *Szönyeges*] Ds, sz. 230/128. *Velika-usztina* : n. *Velika usztina* : szh. *Velika usztina* ’Velika ustina’ [...K12: *Velika Usztina*, *Nagy dombos*] Ds, sz. – **Versend**: 219/37. *Céria* : n. *Ceri* : szh. *Cérje* ’Cerje’ [...] Fs, sz. A. sz. régen cserfaerdő volt. A *cerje*, *cerik*, *cerina* jelentése ’cserfás, cseres’. 219/65. *Orázs* : n. *Orázs* : szh. *Orasjë* ’Orašje’ [...] S, gy, szö. Nevét a sok diófáról kapta. Az *orasje* jelentése ’dióerdő’. 219/81. *Rasztina* : n. *Rásztina* : szh. *Rasztina* ’Rastina’ [...] S, sz. A *Rastina* (népies alak) elnevezés a *hrast* ’tölgy’ és a *rastlina* ’növény(zet)’ szóval hozható kapcsolatba. Stb. (BMFN. II. 40, 230, 292, 296, 349, 351, 386–7, 558, 572–3, 575, 584, 595, 947).

A fentiekben bemutatott háromnyelvű **jövevénynevek** nagy része megítélés szerint az olyan falvakban alakult ki, ahová a török hódoltság idején vagy az azt követő évtizedekben elsőként délszláv (szerb vagy horvát) lakosság vándorolt be, és ennek következtében ők adtak először neveket a bel- és külterületen egyaránt. Ilyen keletkezésűeknek tartom például a következő földrajzi neveket: **Beremend**: 320/117. szh. *Adica* ’Adica’ – **Bezedek**: 233/17. szh. *Szelistyë* ’Seliste’ – **Dunaszekcső**: 204/351. szh. *Kurjakovo* : szh. *Kurjak* ’farkas’ – **Nagyhajmás**: 2/68. szh. *Grabrik* ’Grabik’ – **Nagykozár**: 139/72. szh. *Dolina* ’Dolina’ – **Töttös**:

230/43. szh. *Szvincsinyë* 'Svinčinje' [...] S, sz. Korábban disznólegelő lehetett. Később ezeket a szh. eredetű helyneveket ismerték meg, és vették át tőlük a betelepült magyarok és németek.

Hogy milyen nyelvű bel- és külterületi nevek alakultak ki először egy-egy településen, és hogy melyik volt az átadó nyelv, és mely más nyelvű helyi közösség kölcsönzött már korábban kelekezett neveket, annak eldöntése korántsem könnyű. Ebben számomra nagy segítséget jelentettek a települések földrajzinévanyaga előtti népességtörténeti összefoglalások, továbbá az egyes helynevekhez fűződő magyarázatok, olykor pedig a névátvétel különféle motivációi is (pl. a humor, az idegen név hangzása, az idegen név félrehallása stb.) is közrejátsz(hat) ott a névkölcsönzésben. Álljon itt ezekre példaként egy-két névadat. Így például a **Nagykozár** földrajzi neveiben található *Zsemenye* egykori falunévből – a magyaroknak a rácokat követő későbbi betelepülése után – külterületi elnevezés alakult, amelyet a németek és rácok egyaránt átvettek. A **Liptód** helyneveiben előforduló egyik német nyelvű külterületi névből (211/70. *Dicsberg* : n. *Rëccspëerih* 'Rutschberg' : szh. *Rëcsbërg* Ds, sz, e, a nagy esőzések idején megcsuszamlott a domboldal) terjedhetett el szh. *Rëcsbërg*, a magyarban pedig (talán félrehallásból vagy humorból) a *Dicsberg* elnevezés. A **nagybudméri** magyar *Sábnnyák*, a német nyelvű *Sápnnyák* változat viszont a szh. *Zsabnyak* 'Žabnjak' névre vezethető vissza.

A fentebb már közölt *Vezovác* földrajzi név érdekessége, hogy sem a baranyai, sem pedig a somogyi és tolnai települések helynévanyagában másutt nem fordul elő, csak **Nagybudmér** községből van rá adat. Ezek pedig a következők: 226/37. n. *Hësaftsztaler* 'Herrschaftstheiler' [K3: *Waldung*; e K12: *Vezovác*] S, sz. 226/56. n. *Éver Vëzovac* 'Oberer Vezovác' : szh. *Konoplistyë* 'Konoplište' [K12: *Vezovác*] S, sz. 226/57. *Vëzovac* : n. *Mitel Vëzovac* 'Mittlerer Vezovác' : szh. *Popovszkë livadë* 'Popovske livade' [MoFnT2: *Vezovác*] S, sz (BMFN. II. 557–8).

Tükörnevek

Belvárdgyula: 175/31. *Középső* : *Közép-dülő* : szh. *Polovinya lëinja* : szh. *Srëdnya lëinja* [...] A *Polovina* és *Srednja lëinja* 'közép(ső) léniát' jelent. – **Nagykozár**: 139/24. *Homokos* : n. *Sántfëld* 'Sandfeld' : szh. *Pjészak* 'Piesak' [...] S, sz. – **Olasz**: 156/81. *Kösségi rét* : n. *Kmavize* 'Gemeidewiese' : szh. *Szelcka livoda* S, r. – **Pécsudvard**: 154/10. *Kocsmá* : *Bolt* : n. *Virchausz* 'Wirtshaus' : n. *Ksëft* 'Geschäft' : szh. *Bircuz* : szh. *Dutyán* [...] É. 154/46. *Mosó* : n. *Vëssplacc* 'Wäschplatz' : *Práló* 'Pralo' Vf. – **Pogány**: 161/69. *Pogányi halastó* : n. *Fistajh* 'Fischteich' : szh. *Ribnyak* 'Ribnjak' [...] V, halastó. Korábban rét volt. – **Szőkéd**: 173/28. *Kendëráztató* : n. *Hánefrësze* 'Hanfröste' : szh. *Mocsilo* 'Močilo' [...] Vf. Szabályozatlan patak a legelő alján. 1960-ig ásott kis medencékben itt áztatták a kendert (BMFN. I. 823, 903, 905, 913, 934–5, 989, 997). – **Borjád**: 227/23. *Nagy-rét* : n. *Króze Vize* 'Große Wiesen' : szh. *Vëlikë livadë* 'Velike livade' [...] S, sz – **Dunafalva**: 205/7. *Karám* : n. *Fihpherih* 'Viehpferch' : szh. *Tor* É, uradalmi karám volt. – **Ivándárda**: 236/3. *Kerték* : n. *Hóstiël* : szh. *Bácsë* 'Bašte' Fr, k, gy. A falu minden házsora mögött elterülő kertek és gyümölcsösök. 236/42.

Száraz rét : n. *Trukle Vize* 'Trockene Wiese' : szh. *Suve livade* 'Suve livade' [...] S, sz. Régen legelő volt. – **Lánycsók**: 216/7. *Némét utca* : n. *Tajcs Kasze* 'Deutsche Gasse' : szh. *Svapszka ulica* 'Švapska ulica' [*Dózsa György u* K16: *Német utca*] U. 216/12. *Rác utca* : Szerb utca : n. *Rácis Kasze* 'Raizische Gasse' : szh. *Szrpszka ulica* 'Srpska ulica' [*Kossuth Lajos u* K16: *Rác utca*] U. Itt szerbek laktak. – **Mohács**: 223/485. *A magyarok* : *Katolikus magyar negyed* : n. *Khatoulise Une* : *Katolise Ungarn* 'Katolische Ungarn' : szh. *Katolicki magyári* 'Katolički madari' Vr. – **Sárok**: 235/3. *Kert* : n. *Hóstél* 'Hofstelle' : szh. *Bácsse* 'Bašte' [*Beltelkek*] Kert és gyümölcsös. 235/6. *Alsó falu* : n. *Unetuerf* 'Unterdorf' : szh. *Dólnyi* 'Dolnji' [*Kossuth Lajos u*] Ur. A község É–D irányban húzódó utcájának a templomtól D-re és egyben alacsonyabban fekvő része. – **Palotabozsok**: 196/34. *Bikaistálló* : *Kocsma* : *Presszó* : n. *Vikestall* 'Bullenstall' : n. *Vietszausz* 'Wirtshaus' : c. *Kircsima* 'kocsma' [„Fehér Bika” Italbolt] É, italbolt, bikaistállóból alakították át. – **Töttös**: 230/56. *Halastó* : n. *Fistaih* 'Fischteich' : szh. *Ribnyak* 'Ribnjak' Tó. Az 1970-es években létesítették a halastavat. A tsz. tulajdona. – **Véménd**: 193/145. *Cikói-ódal* : n. *Cikóre Szaide* 'Zickoer Seite' : szh. *Cikovszka sztrána* 'Cikovska strana' [...] Ds, e a Cikóra vezető út mentén. Stb. (BMFN. II. 68, 122, 233, 352, 465, 561, 573, 590, 593, 595).

Vegyes típusú nevek

Pogány: 161/61. *Kendéráztató* : *Mocsila* : n. *Hanfréce* 'Hanfröste' : szh. *Mocsilo* 'Močilo' A vízfolyás mentén *Kendérföldek* : szh. *Konoplistyě* 'Konopljište' és kenderáztatók voltak. 161/72. *Rasanác* : n. *Hutvád* 'Hutweide' : szh. *Rasánac* 'Haršanjac' [P: *Pod Harsány*] Ds, sz, l. – **Szókéd**: 173/36. *Rasztina* : *Viszele* : szh. *Krcševina* 'Krčevina' : szh. *Vizělě* Dt, S, sz. E területen eredetileg erdő volt, majd az irtást követően l, sz, r. Ez utóbbira utal a *Viszele* ('Wiese') elnevezés (BMFN. I. 934–5, 990). – **Beremend**: 320/157. *Tölgyes* : *Hrásztyě* : n. *Hrastyě* : szh. *Hrastyě* 'Hrastik' [...] S, sz, r. Korábban tölgyfás erdő, majd tölgyes legelő volt. 320/159. *Mennykő* : *Gromolica* : n. *Gromnic* : szh. *Gromolica* 'Gromolica' [...P: *Gramelicza*; r K16: *Gromolica*] A szh. *grom* 'mennydörgés, villám, mennykő' köznévi alapján ezt a területet gyakran sújthatta villám. 320/167. *Galagonyás* : *Glózszyě* : n. *Glózszyě* : szh. *Glósgyě* 'Glözde' [...] S, r, l. Korábban fás legelő volt galagonyabokrokkal. – **Borjád**: 227/39. *Dóla* : n. *Tál* 'Tal' : szh. *Dola* 'Dola' [...] Ds, Vö, sz. A völgyben hajdan forrás fakadt. – **Dunafalva**: 205/7. *Karám* : n. *Fihpherih* 'Viehpferch' : szh. *Tor* É, uradalmi karám volt. 205/76. *Szélés-nád* : n. *Szélés-két* n. *Prát Szut* 'Breite Sutte, Breite Sumpfwiese' : szh. *Szélés nád* 'széles nád' : szh. *Szélés-kity* [...] Mf, r, sz. Korábban nádas, vekely. – A. sz. szerint a *szélistyě* 'faluhely' rejlik benne. – **Maráza**: 202/74. *Vájogvető* : n. *Lámelého* 'Lehmlöher' : szh. *Lámeloh* 'n. Lehmloch' Gs, l. Valamikor itt készítették a vályogot. 202/94. *Kalap-hegy* : n. *Kalaphety* : szh. *Pod brizsa* 'hegy alja' [...] Nevét gömbölyű alakja miatt kapta. – **Mohács**: 223/888. *Hosszu-Örvényös* (a dunafalviak sz.) : szh. *Fasína* 'Fašina' : szh. *Věliki vrtlog* [...] Cs induló szakasza, örvénylő vizéről, hosszúságáról, 'nagyságá'-ról. A folyóvíz örvénylését a medrében lévő gödörök, veszedelmes mélységek okozzák. Egyes részeit *gurgyónak*, a sokácok némi

torzítással *burgyónak* nevezik. A legrégebbi név a *fašina* 'egy köteg gally, veszőnyaláb' szóval függ össze. – **Nagybudmér:** 226/18. *Téglagyár* : n. *Cigelófe* 'Ziegelofen' : szh. *Ciglana* 'Cigljana' É. Kb. 25 éve nem működik már, nagy részét le is bontották. – **Palotabozsok:** 196/4. *Faiskola* : n. *Pámsull* 'Baumschule' : c. *Pamsull* [K8: *Faiskola*, *Baumschul*; l] Os, k, beépítve; korábban csemetekert. 196/104. *Kenderfődek* : n. *Hanfkarte* 'Hanfgarten' : c. *Hanerkarte* 'n. Hanfgarten' [...] Fs, Os, szó, sz. Régen kenderföld volt. 196/190. *Szarvas-hégy-düllő* : *Hirsberg* : n. *Hiersepukl* 'Hirschenbuckel' : c. *Hirzsöpukl* [...] Dh, Fs, sz. Ezt a területet is erdő borította, mely gazdag volt szarvasokban. – **Töttös:** 230/120. *Szilvás* : n. *Slivik* : szh. *Slivik* 'Sljivik' [...K12: *Slivik*, *Szilvás*] Ds, sz. Stb. (BMFN. II. 120, 126, 129, 198–9, 233, 236, 495, 556, 562, 575, 948–9).

Az fentiekben felsorolt adatok közül némelyik különösen magyarázatra szorul. Ilyen a **Szókéd** névanyagából kiválasztott példa, amelynek magyar nyelvű megnevezése egyáltalán nincs, hanem csupán két, a magyar fül számára szokatlan hangzású, idegennek tűnő változata (*Rasztina* és *Viszele*). Ezek közül a *Rasztina* egy 'tölgyes' jelentésű horvát köznévre vezethető vissza. A másik változatként föltüntetett *Viszele* név, amely *Vizělě* hangalakban a horvátban is megvan, német eredetűnek föltételezhő, noha ilyen adat német nyelvű belterületi névként nem is szerepel. Ezt a föltevést közvetetten több tényező is támogatja. Egyrészt az a közlés, hogy az adatközlők szerinti névváltozatok jelölte határrész olyan erdős területre vonatkozik, amelyet kiirtottak. Az utóbbit jól mutatja a horvát nyelvi *Krcsëvina* 'Krčevina' földrajzi név, amely a horvát telepítésű Baranya megyei helységek viszonylag nagyszámú névadatában másutt is 'erdőirtás' jelentésű területre vonatkozik. A szóban forgó *szókédi* határrész az erdőirtást követően szántó, illetőleg rét lett, ezt jelzi az sz. és az r. rövidítés, amely után a névcikk zárásaként még a következő megjegyzés olvasható: Ez utóbbira utal a *Viszele* ('Wiese') elnevezés. Végül mindezt megerősíti az a népességtörténeti összefoglaló is, amely **Szókéd** múltjáról például a következőket tartalmazza: „A 17. század végén magyarok és r. kat. délszlávok (horvátok) lakták. A 18. század második felére egyeségesen horvattá lett a falu. A 19. század elején kezdődött az új magyar és német lakosság betelepődése. A németység 1900-ra 59%-ot tett ki” (BMFN. I. 987).

Ezt a gondolatmenetet kifejtve csak később jutott eszembe, hogy hasznos lenne a BMFN. II.-ben a mutatóban utánanézni, hogy van-e másutt *Viszele* ~ *Vizělě* vagy hozzájuk hasonló hangalakú helynév. S nagy meglepetésemre az az egy, amelyet találtam, ugyancsak **Szókéd** földrajzi neveiben fordul elő, mégpedig ugyanazon az oldalon, mint a fenti 173/36. számú névadat. Ez a külterületi elnevezés a következő: 173/45. *Vizëlla* : n. *Vizělě* 'Wieslein' : szh. *Vizělě* 'Vizele' [...] S, Dt, sz, r. Ha a két helynév közül az utóbbit találtam volna meg először, biztosan elhagytam volna a fentebbi, kissé bonyolult és nehézkesnek látszó fejtegetést. Utólag ez ugyan lehetséges volna, mégsem teszem, mert a szóban forgó magyarázattal arra szeretném fölhívni a figyelmet, hogy az egyes helynevekhez fűződő népi közléseknek, magyarázatoknak nemegyszer jelentősége lehet.

Hogy az ugyanon településen élő nemzetiségek közül kik kerültek többségbe, és milyen hosszú ideig maradtak ott, nagyban meghatározza a helynévadás és -átvétel mértékét, irányát is. Érdemes itt a község népességtörténetét idézni,

amint azt az egyes községek és városok névanyagából kiválasztott példák közlése előtt tettem, mégpedig lerövidítve, a különböző nyelvű nemzetiségek demográfiai helyzetét, a be- és az esetleges elvándorlását bemutatva. Így például **Szókédre** csak a 19. század elején települtek magyarok és németek, mivel később a németek többségbe kerültek, a 17. századtól a horvátokkal együtt lakó magyarok tőlük a *Rasztina* nevet kölcsönözték, a *Viszele* elnevezést pedig a magyar és horvát lakosság egyaránt a németből vette át. Ezért is hasznosak a baranyai helynévkötetek népesedéstörténeti összefoglalásai. Végül még azt szeretném hozzátenni a fentiekben már részletesen elemzett 173/36. számú szókédi földrajzi névhez, hogy azt **sajátos vegyes típusú** névnek tekintem, amelynek magyar elnevezése nincs, hanem két másik nyelvből átvett **jövevényneve**.

Tolna megye

Vegyes típusú név

Szálka: 101/66. *Bozsidolina : Isten völgye : n. Postolne* [C. *Bozi dolina : Bozsedolina* K. *Isten völgye* P. *Bozsedolina*] Vö, sz, l, e, szó (TMFN. 479).

A történeti kutatás szerint Szálka egy 1715-ben készült országos összeírás szerint Tolna megye azon öt községe közé tartozott, amely akkor tisztán ráclakta településnek számított (vö. Szilágyi 1983: 52). A rácok (szerbek) Tolnából való elvándorlása következtében, amint arról az előzőekben már részletesebben szót ejtettem, a megyében csak néhány helység földrajzi neveiben maradt fenn szerb eredetű névadat. Közülük leginkább **Szálkán** őrződött meg egy-két ilyen elnevezés, azok is főleg írásos névként egy-egy kataszteri térképen. A fentiekben 101. számmal jelzett példa háromnyelvű, amelyek közül a szerb megnevezést az anyaggyűjtés idején az adatközlők már nem ismerték, és csak a térképeken volt írásos nyoma. A C. és K. rövidítés után álló évszámokból kitűnik, hogy ezt a helynevet nemcsak 1855-ben, hanem még 1934-ben is ismerték (vö. TMFN. 479). A fenti névcikkből nyomon követhető, hogy a magyarban **jövevénynévként** a *Bozsidolina*, **tükörnénvként** pedig az *Isten völgye* névváltozat egyaránt elterjedt. A Szálkára települt németek, akiknek egyébként sok saját nyelvű helyneve megőrződött (vö. TMFN: 476–9), a szerbek használta külterületi nevet – bizonyos torzítással – **jövevénynévként** vették át.

Háromnyelvű (ritkábban négy nyelvű) helynevek leggyakrabban akkor keletkezettek, ha egy-egy faluba vagy városba magyarok és németek települtek be, ott szerb és horvát nyelvű lakosokra találtak. Tőlük pedig – főleg a hosszabb ideig tartó együttélés során – a beköltözők előbb-utóbb egyes bel- és külterületi elnevezéseket átvettek. Ezt általában alátámasztják azok a népességtörténeti összefoglalók, amelyek minden egyes település földrajzinév-anyaga előtti bevezető részben található meg. Az ide sorolható bel- és külterületi nevekből természetesen csupán szemléltetésül választottam ki példákat.

2.3. Négy- és ötnyelvű helynevek

Baranya megye

Jövevénynevek

Dunaszekcső: 204/351. *Kurják* : n. *Kurjak* : szh. *Kurjakovo* : szh. *Kurják* 'farkas' [...] – Nh.: Itt a régmúltban farkasok tanyáztak. – Mohács: 223/363. *Bétonfal* : *Gát* : n. *Pětómaue* : j. *Bětónmaue* 'Betonmauer' : szh. *Gát* 'Gat' Védőgát, betonfal, 1894-ben épült a Sokac és a Magyar rév. – **Véménd:** 193/200. *Kurjasica* : *Kurjacsica* : n. *Kuerjasica* 'Wolfsgraben' : szh. *Kurjasica* 'Kurjačica' : rc. *Kurjacsica* 'farkastanya' [...] Vö, e. Hosszú, keskeny, mély völgy szerb neve. – A. sz. farkasok (szh. *kurjačica* 'nöstény farkas'), később rablók tanyáztak itt (BMFN. II. 70, 230, 451).

Tükörnevek

Dunafalva: 205/21. *Templom* : n. *Khierhe* 'Kirche' : szh. *Crkva* : rc. *Biszërika* [...] É, a 70-es években épült. 205/32. *Ribár-kocsma* : n. *Ribár-Vertszausz* 'Ribár-Wirtshaus' : szh. *Ribarov bircusz* : rc. *Krisma lu Ribar* É, kocsma volt, tulajdonosáról. 205/202. *Urasági-Nagy-kert* : *Nagy-kert* : *Zárt-kert* : n. *Króuzi* Hëersaftkörte 'Großer Herrschaftgarten' : szh. *Vëlíka báscsa* 'nagy kert' : rc. *Gard hamärë* 'nagy kert' [...] S, k, sz, korábban az uradalomé, magába foglalva a cselédség kertjeit is. 205/302. *Telek* : *Telekpuszta* : n. *Tëlëker Puszte* 'Teleker Pušta' : szh. *Tëlëcska pusztara* : rc. *Pusztá Telek* [...] P, volt uradalmi tulajdon. Az ártéri legelőkön évszázadokon keresztül a jószág éjjeli és déli pihenőjeként, állasként szolgáló magaslatok neve: *Telek*. A jószágállástól termékenyített helyeket később művelni kezdték. – **Dunaszekcső:** 204/59. *Kis Rácmála* : *Szerb utca* : *Posta utca* : n. *Pousztkasze* 'Postgasse' : n. *Rácekasze* 'Raizengasse' : szh. *Mále racki kraj* 'kis rác utca' : szh. : *Postanszki szokak* 'posta utca' : c. *Szirbicko vulica* 'szerb utca' [*Petőfi Sándor u K18: Posta u*] U, a 30-as évekig itt szerbek laktak, és itt volt a posta is. – **Kölked:** 225/29. *Rëformátus templom* : *Templom* : n. *Khierhe* 'Kirche' : szh. *Crkva* 'Crkva' : szlk. *Kosztol* 'Kostol' (az erdőfüiek szerint) : rc. *Biszërika* 'templom' [*Hiv. Rëformátus templom*] É 225/100. *Nagy-kút* : n. *Krousze Prounn* 'Großer Brunnen' : szh. *Vëlíki bunár* 'Veliki bunar' : szlk. *Vëlka sztudnya* 'Velka studna' : rc. *Fontëna hamärë* 'ua' Kút, nagy átmérőjű fúrt kút. [...] Jelenleg gémeskútként használja az erdőszet. 225/102. *Malom* : n. *Sroude* 'Schroder' : szh. *Mlin* 'Mlin' : szlk. *Mlín* 'Mlyn' : rc. *Móre* 'ua'. É, daráló, jelenleg is működik. A múltban a cselédségnek búzáat öröltek, a tehenészetnek daráltak, sőt napraforgó pogácsa is készült itt. – **Mohács:** 223/263. *Sokac-város* : *Sokác-negyed* : n. *Kroyote Stott* 'Kroatenstadt' [...] szh. *Sokacszi grád* 'Šokački grad' : szh. *Sokadija* 'Šokadija' : c. *Sokaciciko fóro* 'sokác város' [...] Vr, a sokác és horvát agrárnépesség ide települt. 223/1238. *Török fok* : n. *Tierke Kráve* 'Türkengraben' : szh. *Turszki fok* 'Turszki kanal' : c. *Horahani sanc(ol)* : mc. *Terecko jarko* : rc. *Sánc dö Turk* [...] Cs – **Véménd:** 193/23. *Libalegélő* : n. *Kënszvize* 'Gänsewiese' : j. *Gënzevîzn* 'Gänsewiesen' : szh. *Guscijë livadë* 'Guščije livade' : rc. *Gyëpülmári* 'libalegélő' [P: *Gänsviesen* ; r] S, sz, l, mlen.

[...] – P. sz. „rét a falu beltelkei alatt. Mivel állandóan tele vannak házi ludakkal, ritkán lehet füvet kaszálni. – A. sz. régen mocsaras terület s libalegelő a falu középső részén. 193/402. *Szébényi út* : n. *Szëvener Vëk* : szh. *Szibinyiski pút* 'Sibinjiski put' : rc. *Kalyë lu Szëbiny* 'szébényi út' *Út Szëbény felé*. 193/486. *Fukszberg* : n. *Fukszeperih* 'Fuchsberg' : szh. *Liszicsje brdo* 'Lisicje brdo' : rc. *Gyalu dö vulpe* 'rókahegy' Ds, sz. A szomszédos palotabozsoki Fuchsberg (128. sz. név) É-i nyúlványa. Stb. (BMFN. II. 59, 83, 88–9, 217, 235, 243, 247, 440–1, 509, 529, 535.)

Vegyes típusú nevek

Nagykozár: 39/26. *Csuprica* : n. *Csupricá* : n. *Stëtis veg* 'Stadtischer Veg' : szh. *Pëcsujszki put* 'Pečujszki put' : szh. *Csuprjica* 'Čuprjica' Híd (BMFN. I. 823). – **Dunaszekcső:** 204/133. *Szerb-kocsma* : *Ponty-kocsma* : n. *Rácsih Vertszausz* 'Raizisches Wirtshaus' : szh. *Sárán* : szh. *Sárán bircuz* 'ponty kocsma' : c. *Szirbicko kircsima* 'szerb kocsma' [...] É. italtolt; régebben kocsma, főleg szerbek látogatták, cégére ponty volt. – 204/152. *Pajër-kocsma* : *Magyar-kocsma* : *Varroda* : n. *Pájër-Vërtszausz* 'Payer-Wirtshaus' : szh. *Vancaga bircuz* 'szekerce kocsma' : szh. *Pajërov bircuz* : szh. *Varoda* : c. *Pájëreszki kircsima* [...] É, a nevek rendelkezésére, illetve tulajdonosára utalnak: korábban főleg a magyarság szegényebb rétege látogatta. A szerb név a gyakori verekedésre emlékeztet. Jelenleg varroda, amely 1974-ben indult. – **Kölked:** 225/104. *Lábaspajta* : n. *Sope* 'Schuppen' : szh. *Pojata* 'Pojata' : szh. *Supa* 'Supa' : szh. *Stagalje* 'Stagalj' : szlk. *Nozna pajta* 'Nozna pajta' É volt, nádtetős. Lábakon állt, ezek közé rakták a szénát. 1945-ben lebontották. A magyar név déli szláv, a 2. szh. név német jövevényszó. 225/283. *Adica* : *Kis-sziget* : n. *Adice* 'Kleine Insel' : szh. : *Adica* 'Adica' : *Adica* : szlk. *Adica* 'Maly Ostrov' : rc. *Adica* 'Adica' [K17: *Kissziget*; e MoFnT2: *Adica*] Át, S, e. Az *Adica* szh. eredetű: 'szigetecske, kis sziget'. – **Mohács:** 223/511. *Kálomista negyed* : *Magyar város* : *Református negyed* : n. *Unris Fietl* 'Ungarisches Viertel' : n. *Khalvíner Fietl* 'Kalviner Viertel' : j. *Kalvinistiser Fërtl* 'Kalvinistischer Viertel' : szh. *Kalvíni* 'Kalvini' : c. *Ungri fóró* 'magyar város' : c. *Kalomistaszkë kërilëtoj* 'kálvinista kerület' : c. *Rëformátosozski kërilëtoj* 'református kerület' : mc. *Ungriko nëgyëdo* 'magyar negyed' : rc. *Terg dö ungúr* 'magyar város' [...] Vr. 223/876. *Farkasgyűlés* : n. *Vuolfszicang* 'Wolfssitzung' : szh. *Farkasgyűris* 'Farkaševce' : c. *Ruvano dombo(j)* 'farkasdomb' : rc. *Ruvikó dombó* 'ua.' : rc. *Gyálusza dö lupj* 'farkasok dombja' Dh, sz. – Nh.: A múlt században árvíz idején ide menekültek a farkasok, és úgy ordítottak, mintha gyűléseztek volna. A szigetiék csónakról lelövöldözték őket. Stb. (BMFN. II. 220–1, 467, 495, 535–6, 543.)

Dunaszekcső, Kölked, főképpen pedig **Mohács** és **Véménd** helynevei között gyakoriak a négy- és ötnyelvűek, így például a magyar és német elnevezések mellett néhány esetben szerb, cigány (Kölkeden elvértve szlovák) nyelvű névadat található. Olykor arra is van példa, hogy magyar nyelvű névváltozat nincs, csupán idegen (pl. német, horvát, szerb) eredetű földrajzi név fordul elő. A négy- és ötnyelvű bel- és külterületi nevekre legtöbb példát a **tükörnevek** kategóriájában találtam, legkevesebbet pedig a **jövevénynevek**ében. Somogy és Tolna megye

földrajzinév-anyagában – amint ennek okairól már szó esett – erre a többnyelvű névtípusra egyetlenegy adat sincs.

2.4. Hat- és hétnyelvű helynevek

Baranya megye

Tükörnevek

Mohács: 223/159. Némöt utca : Ügyvédök utcája : Kosut Lajos u : n. Tajcs Kassz : j. Daicse Gassz 'Deutsche Gasse' : j. Feskalngassz 'Faiskalen-, Advokatengasse' : szh. Nēmētszki szokak 'Nemački sokak' : szh. Svapszki szokak 'Švapski sokak' : szh. Advokacki szokak 'Advokatski sokak' : szh. Advokacki ulica 'Advokatski ulica' : c. Nyamciko vulica : mc. Nimci utca : rc. Ulyicē de Nyamci 'német utca' [1784: *Deutsche Gasse...* 1843: *Külső városi Német utca...* 1865: *Deutsche Gasse, Német utca*] U, a hajdani Pázsit, Külső vagy Újmohács része, első lakóinak nemzetiségéről, az 1945-ig túlnyomórészt ott lakó ügyvédekről. Kossuth 1847 nyarán hajóval utazott Mohácson keresztül Pozsonyba, és a Sepacz-házban vendégeskedett. 1892-ben, 90. születésnapján a város díszpolgárává választotta Kossuthot, és akkor nevezték el róla az utcát. 223/206. *Zárda-templom* : *Barát-templom* : *Barátok temploma* : n. *Franciskáner Khierih* : j. *Franciskáner biszmēderis* 'Franziskaner Kirche' : szh. *Fratarszka crkva* 'Fratarska crkva' : szh. *Szvētog Antúna cērkvā* 'Svetog Antuna crkva' : c. *Franciskanoszki khangéri* 'franciskánus templom' : mc. *Daskini khangēri* 'sokác templom' [...] – A nevek a sokác hívőket gondozó ferences rendre és egyik legnépszerűbb szentjére (Páduai Szt. Antalra) utalnak. 223/242. *Hosszi utca* : *Sokac utca* : *Tisza utca* : *Hosszu utca* : n. *Lankassz* 'Langgasse' : n. *Krovotekassz* 'Kroatengasse' : j. *Lange Gassz* 'Lange Gasse' : szh. *Sokacki szokak* 'Šokački sokak' : szh. *Dugácski szokak* 'Dugački sokak' : c. *Sokacicki vulica* : 'sokác utca' : mc. *Dasziki utca* 'ua.' : rc. *Ulyice sokaciluj* 'ua.' : c. *Lungo(j) vulica* 'hosszú utca' : mc. *Dugi utca* 'ua.' : rc. *Ulica lunga* 'ua.' [...] U, szokatlan hosszúságáról és lakóiról (BMFN. II. 430–1, 434, 438–9).

A hat- és hétnyelvű bel- és külterületi elnevezések között sem jövevényt, sem vegyes típusú földrajzi nevet nem találtam. Az ide sorolható példákra tehát jellemző, hogy mindegyik **tükörnév**.

3. Cigány helynevek és a párhuzamos névadás

3.1. A dél-dunántúli megyék közül cigány helynevek csak a baranyai névtárakban fordulnak elő. Gyakoriságukat, számukat tekintve a magyar, német, horvát és szerb nyelvű névadatokat követik a sorban. Cigányok kisebb-nagyobb csoportokban mind a három megyében laknak, de cigány nyelvű bel- és külterületi elnevezésekre csak hat település névanyagában találunk adatokat. Ezekből külön alfejezetben mutatok be példákat. Azért tartom ezt megemlítendőnek, mert a cigány névadás is szerepet játszik abban, hogy a soknyelvű (így például a négy- és ötnyelvű, sőt

a hat- és annál is több nyelvű) földrajzi nevek különböző típusainak és a párhuzamos névadás bonyolult, szövevényes problémakörének kiterjesztésére és vizsgálatára lehetőség adódjon. Ha ugyanannak a denotátumnak, tájékozódási pontnak valamely településen és annak külterületén többnyelvű helynevek vannak, akkor a betelepültek azoknak egy részét az ott élő más nyelvű lakosságtól jövevénynévként ve(het)ték át. Ha már ismertté vált az ott talált lakosság nyelve, akkor az eredeti földrajzi név mintájára tükörnevet tudott teremteni a beköltöző közösség is. Ezek a helynévalkotási módok kisebb-nagyobb mértékben a cigányok körében is teret nyertek. Figyelemre méltó azonban, hogy a cigányság igen sok idegen nyelvű helynevet alakított ki sajátos névadási módszerekkel. Ehhez kapcsolódóan két falu földrajzi neveinek bemutatása előtti bevezető részben például a következőket találtam: **Dunafalva:** A cigányok fele még beszéli anyanyelvét, a román nyelv bánáti nyelvjárásához közelálló román cigány vagy beás cigány nyelvet. A lakosság oláh cigánynak nevezi őket. – **Kölked:** „A cigányok – kevés kivételtől eltekintve – a magyar neveket fordították le. A modern fogalmak hiányoznak nyelvükből, ilyenkor a magyar szót román-cigány végződéssel látják el, más esetben körülírással vagy eltérő nyelvtani szerkezettel fejezik ki (*Děák-tanya* : *Kászálú Děák*; tkp. 'ház Deáknak')” (BMFN. II. 233, 527). Mivel a BMFN. II.-ben található cigány bel- és külterületi elnevezések elég jelentős mértékben növelték a soknyelvű párhuzamos nevek számát, ezért gondoltam arra, hogy a cigány helynevek gyűjtéséről és vizsgálatáról is vázlatos áttekintést nyújtok. Az alábbiakban a cigány nyelvű földrajzi nevekből településenként néhányat bemutatok.

3.2. Amint a négy- és ötnyelvű, valamint a hat- és hétnyelvű helynevek fentebb bemutatott példáiból kitűnik, a cigány nyelvű adatok előfordulása ezekben a csoportokban gyakori. Ez minden bizonnyal azzal függ össze, hogy a szóban forgó települések egyrészt többnyelvűek voltak, másrészt az ottani roma közösségek hosszabb ideig laktak ott, és amennyire lehetőség adódott rá, igyekeztek a helyi körülményekhez alkalmazkodni, a munkamegosztásban pedig a lehetséges módon részt vállalni. Ehhez természetesen szükség volt az adott település bel- és külterületi neveinek a megismerésére is. Helyneveiket többnyire úgy alakították ki, hogy saját nyelvjárásukra lefordították a település ismertebb, gyakran használt földrajzi neveit, és az így teremtett elnevezéseket használták, vagy a helyi más nyelvű közösség bel- és külterületi neveit vették át, mégpedig saját tájnyelvük hangrendszerére és más sajátosságai szerint kisebb-nagyobb mértékben átformálva. A cigány helynevek túlnyomó többsége ezért **tükörnév**, mint például a következők: **Dunaszekeső:** 204/133. *Szerb-kocsma* : *Ponty-kocsma* : n. *Rácsih Vertszausz* 'Raizisches Wirtshaus' : szh. *Sárán* : szh. *Sárán bircuz* 'ponty kocsma' : c. *Szirbicko kircsima* 'szerb kocsma' [...] É. italbolt; régebben kocsma, főleg szerbek látogatták, cégére ponty volt. – **Kölked:** 225/29. *Rěformátus templom* : *Templom* : n. *Khierhe* 'Kirche' : szh. *Crkva* 'Crkva' : szlk. *Kosztol* 'Kostol' (az erdőfűiek szerint) : rc. *Biszerika* 'templom' [Hiv. *Református templom*] É – **Mo-hács:** 223/263. *Sokac-város* : *Sokac-negyed* : n. *Krovote Stott* 'Kroatenstadt' [...] szh. *Sokacski grad* 'Šokački grad' : szh. *Sokadija* 'Šokadija' : c. *Sokacicko fõro*

'sokác város' [...] Vr, a sokác és horvát agrárnépesség ide települt (BMFN. II. 220–1, 440–1, 529).

Ha saját cigány nyelvjárásukban nem volt pontos megfelelője az idegen nyelvből megismert földrajzi név valamely névrészének, akkor azt jövevényszóval vették át. Az így keletkezett **jövevénynévre** nagyon kevés adat fordul elő. Arra viszont nincs példa, hogy ugyanazon denotátum megjelölésére mindhárom cigány nyelvjárású névváltozat kölcsönszót is tartalmazna. Ez általában csak az összetett helynév egyik elemére jellemző, ugyanis az egyes cigány dialektusok háttérében más-más nyelvi-nyelvtörténeti múlt rejlik. Ilyen jellegű például a következő két belterület név: **Mohács**: 223/511. *Káломista negyed* : Magyar város : *Református negyed* : n. *Unris Fietl* 'Ungarisches Viertel' : n. *Khalvínér Fietl* 'Kalviner Viertel' : j. *Kalvinistiser Fërtl* 'Kalvinistischer Viertel' : szh. *Kalvíni* 'Kalvini' : c. *Ungri főró* 'magyar város' : c. *Kalomistaszkë kërilëtoj* 'kálvinista kerület' : c. *Rëreformátosozski kërilëtoj* 'református kerület' : mc. *Ungriko nëgyëdo* 'magyar negyed' : rc. *Terg dö ungúr* 'magyar város' [...] Vr. 223/876. *Farkasgyűlés* : n. *Vuolfszicang* 'Wolfssitzung' : szh. *Farkasgyúris* 'Farkaševce' : c. *Ruvano dombo(j)* 'farkasdomb' : rc. *Ruvikó dombó* 'ua.' : rc. *Gyáluszta dö lupj* 'farkasok dombja' Dh, sz. – Nh.: A múlt században árvíz idején ide menekültek a farkasok, és úgy ordítottak, mintha gyűléseztek volna. A szigetiek csónakról lelövöldözték őket (BMFN. II. 467, 495).

3.3. A magyarországi cigányok nyelvével már jó néhány évtized óta foglalkoznak a kutatók, a cigányság körében ismert és használt helynevek gyűjtésére, közzétételére és vizsgálatára viszont alighanem kevesen vállalkoztak. Ennek a névgyűjtéstől az adatok közzétételéig nyilvánvalóan több oka is van. A cigányok – valószínűleg településenként is eltérő mértékben – ismerték és használták lakóhelyük bel- és külterületi neveit. Mivel környezetükben tájékozódniuk kellett, ezt leginkább magyar vagy más nyelvű helynevek átvételével, jövevénynévvel tudták megtenni. Baranyában, ahol arra lehetőség volt, a helyi gyűjtők és a nyelvész szakemberek elég sok cigány nyelvű adatot jegyeztek föl és tettek közzé. Ez több okból sem lehetett könnyű feladat. A helynévgyűjtő munkatársnak és a névelenőrzést végző nyelvész kollégának valószínűleg a cigány nyelv(ek)ről bizonyos fokú tájékozottságra lett volna szüksége, továbbá a jó adatközlők megtalálása, kiválasztása is gondot okozhatott, nagy körültekintést igényelt. Annak eldöntése is különösen nehéz lehetett, hogy melyik cigány nyelvet-nyelvjárást ismeri és használja a helyi közösség. Noha mind a három dél-dunántúli megyében régóta laknak romák, csak a baranyai településeken van ennek nyelvi nyoma. Ezek pedig a következők: **Dunafalva, Dunaszekeső, Kölked, Mohács, Palotabozsok és Véménd.**

Minthogy sem Somogy, sem Tolna megye névanyagában egyetlen cigány nyelv(járás)j példát sem találtam, az alábbiakban a fentiekben már felsorolt baranyai helységek névadataiból mutatok be néhányat.

Dunafalva: *Falva* : rc. *Sziget* – Fr-ként 1954 előtt, amikor még Dunaszekesővel egy községet alkotott: *Szállások* : *Sziget* : n. *Szalase* 'Gehöfte' : n. *Szécser Inszl* 'Seetschker Insel' : n. *Inzl* 'Insel' : szh. *Szalási* 'szállások' : szh. *Ada* : szh. *Vada* 'sziget' : c. *o Szigëto* 'a sziget' : c. *për dal o páji o gáv* 'túl a vízen a falu'

[...] A kb. 30 cigány család egy része már a század első negyedében itt lakott, kezdetleges sárputrikban [...] A cigányok fele még beszéli anyanyelvét, a román nyelv bánáti nyelvjárásához közelálló román cigány vagy beás cigány nyelvet. A lakosság oláh cigánynak nevezi őket. A cigány nevek előtt rc. (= román cigány) rövidítést alkalmazunk. [...] 205/32. *Ribár-kocsmá* : n. *Ribár-Vertszausz* 'Ribár-Wirtshaus' : szh. *Ribarov bircusz* : rc. *Krisma lu Ribar* É, kocsmá volt, tulajdonosáról. 205/202. *Urasági-Nagy-kert* : *Nagy-kert* : *Zárt-kert* : n. *Króuzi Hēersaftkórte* 'Großer Herrschaftgarten' : szh. *Vēlika básca* 'nagy kert' : rc. *Gard hamárē* 'nagy kert' [...] S, k, sz, korábban az uradalomé, magába foglalva a cselédség kertjeit is. 205/281. *Zátony-erdő* : *Nagy-Zátonyi-erdő* : rc. *Podurē kur Dun(u)rē* : 'erdő a Dunánál' S, e, ártér az Alsó-zátonyon. – **Dunaszekcső**: *Szekcső* : *Dunaszekcső* : n. *Szēcse* 'Seetschke' : szh. *Szēcsuj* : szh. *Dunaszēcsuj* : c. *Szē(k)csúj* [...] „A cigányok jobbra két eltérő nyelven beszélnek: az újbárosiak kolompár cigányok: az indiai eredetű cigány nyelvet, közelebről a lovári oláh nyelvjárást beszélnek; az alszögiek viszont magyar muzsikusként cigánynak vallják magukat, bár itt többféle nyelvjárás keveredik egymással. [...] 204/117. *Szerb templom* : n. *Rácsis Khirhe* : n. *Rácsih Khirhe* 'Raizische Kirche' : szh. *Crkva* : szh. *Szrpszka crkva* : c. *Szirbicko khangéli* [*Szent Miklós-templom, Letnji Sveti Nikola*] É, a 18. század utolsó negyedéből. 204/228. *Csapos* : *Csapos-kut* : n. *Csapakut* : szh. *Csapakut* : c. *Csapos-kut* [...] Ds, sz a hasonló nevű forrásról. Korábban szőlőhegy. – P. szerint itt római kori és török pénzeket találtak. 204/252. *Kis-Lánka* : *Kis-Lēanka* : n. *Klāni Lēange* 'Kleine Leanka' : szh. *Mála Lijanka* : szh. *Mála Lēanka* : szh. *Mála Lanka* : c. *Cigni Lanka* [...] Ds, sző, l. – A. sz. a szőlőfajtáról nevezték el. – **Kölked**: *Kőked* : *Kölked* : rc. *Kurkē* [...] Jelentős lélekszámú volt a századunk első felében megnövekedett *Cigánytelep*. [...] A Cigánytelep lakóinak száma 180 volt. [...] 225/1. *Rakodóhej* : rc. *Paskony* 'legelő(?)' [*Hiv. Rakodóhely*] S, k. A sűrűn beépített faluban nem volt tárolásra alkalmas hely, ezért itt csépeltek; tárolták a szalmát, szénát, tüzelőt. Itt rakódtak le a kocsikról. Ma konyhakertek. [...] A cigány névben talán a latin *pascuum* 'legelő' rejlik. 225/284. *Sirina* : *Sirica* : *Szunyog-sziget* : n. *Sirine* 'Schrina; Breite' : szh. *Sirina* 'Širina' : szh. *Sirica* 'Širica' : szlk. *Sirina* 'Šírka' : rc. *Sirina* [...] Át, S, e, vízálás. A szh. név a hely 'szélesség'-ét jelzi. Sok itt a szunyog. 225/393. *Csőszház* : n. *Híderhausz* 'Hüterhaus' : szh. *Boktērnyacsa* 'Bokternica' : szh. *Kostabērova kolyiba* 'Pudarska koliba' : rc. *Koliba-csozulu* 'csöszkalyiba' É, Ta, alkalmilag Lh. – **Mohács**: *Mohács* : n. *Mohacs* : n. *Mouhacs* : n. *Mohács* 'Mohatsch' : j. *Mohacs* 'Mohatsch' : szh. *Mohacs* 'Mohač' : szh. *Muvács* 'Mohač' szlk. *Mohács* 'Mohač' c. *Mohacs* : rc. *Mas, Masez* 'Mohács' [...] A cigányok már az 1591. és az 1613. évi török defterekben feltűnnek *Dzsemaeti kiptiyan* 'Cigányok hadteste' néven. 1962-ben 758, [...] 1980-ban 1070 cigányt tartottak nyilván. A *Szigeten* kisebb-nagyobb csoportok a két világháború közt számtalan viskót építettek hatósági engedély nélkül; ezeket az 1956-os árvíz elmosta. – Több törzsből származnak, azon belül is vegyes összetételűek [...] 223/287. *Szerb-negyed* : *Szerb-város* : n. *Rácsis Fietl* 'Raizisches Viertel' : n. *Race Stott* 'Raizenstadt' : szh. *Szrpszki szokak* 'Srpski sokak' : szh. *Racki sokak* 'Racki sokak' : c. *Sziribicko kērilētoj* 'szerb kerület' : c. *Sziribicko fóró* 'szerb város' : mc. *Szrpszko nēgyēdo* 'szerb

negyed' : mc. ~ *városo* 'szerb város' : rc. *Terg dö szürb(u)* 'szerb város' [...] Vr, volt az 1930-as évekig. [...] Központja a Szerb-templom (290. sz. név). Ide tartozott nagyjából a Fecske, Vörösmarty, Kazinczy u-tól s a Dunától közrezárt terület. 223/524. *A cigányok felé* : *A cigányok* : *Cigányváros* : *Cigány-negyed* : n. *Rózecigaine* 'Rasenzigeuner' : j. *Cëgáner Fërtl* 'Zigeuner Viertel' : szh. *Kod cigána* 'Kod cigana' : szh. *Ciganszki kraj* 'Ciganski kraj' : c. *Roma* 'cigányok' : c. *Romëngi tëlëpo* 'cigánytelep' : mc. *Romanó nëgyëdó* 'cigánynegyed' : rc. *Kumpanyö dö ciganuszta* 'cigányok közössége, kompániája' [...] Vr. Az eredeti (oláh) és magyar cigányok telepe. A n. és a rc. név az eredeti (oláh) cigányokra, illetve azok egykori kóbor életmódjára emlékeztet. A vertfalú házakat és vályogkunyhókat lassan felváltják a köépiletek. 223/560. *Szénás köz* : *Farkas utca* : c. *Ruvuszko vulica* 'farkas utca' : mc. *Ruvoszki utca* 'ua.' : rc. *Ulyica dö lup* : rc. *Lupuluj ulica* 'ua.' [1865–1975: *Farkas u*] U. A két világháború közt már itt volt a szénarakódó. 223/754. *Kis-töttés* : n. *Klá Tamm* 'Kleiner Damm' : szh. *Máli bënt* 'Mali bent' : c. *Cinnó bënto* : mc. *Tinkó gató* : rc. *Bönt mikk* Töltés, régebbi védőtöltés, méreteiről. – **Palotabozsok**: *Bozsok* : n. *Posok* 'Boschok' : c. *Bozsok* [...] A török hódoltság alatt elnéptelenedett. A 17. század végén g. kel. rác családok éltek itt. A 18. század elején pusztá. 1711-ben szerbek telepedtek a faluba. Melléjük 1728-tól németeket telepítettek. A szerb lakosság 1733-tól kezdett innen kivándorolni. [...] *A cigányok* kolompár és varázsló cigányoknak tartják magukat. Körülbelül száz éve élnek a faluban 30–40 főnyi kolóniában. [...] A kolompár cigányok nyelvén erősen érezni a magyar, német, de főleg szláv hatást. [...] Az idősebb cigányok német tájnyelven mondják a fontosabb dülöneveket; saját nyelvükön kevés nevet alkottak. [...] 196/34. *Bikaistálló* : *Kocsma* : *Pressó* : n. *Vikestall* 'Bullenstall' : n. *Vietszausz* 'Wirtshaus' : c. *Kircsima* 'kocsma' [„Fehér Bika” Italtolt] É, italtolt, bikaistállóból alakították át. 196/133. *Szilfa-düllő* : *Ruszti* : n. *Rusztetál* 'Rüsterteil' : c. *Ruszti* [...] Os, sz. – Nh.: két oly hatalmas szilfa állt a dülön, hogy alattuk egyszerre több gazda tudott csépelni. 196/190. *Szarvas-hegy-düllő* : *Hirsberg* : n. *Hiersepukl* 'Hirschenbuckel' : c. *Hirzsëpukl* [...] Dh, Fs, sz. Ezt a területet is erdő borította, mely gazdag volt szarvasokban. – **Véménd**: – *A cigányok* (kb. 200 fő) csak lakóhelyük közvetlen környékét s a fontosabb középületeket, a fuvarosok a főbb dülőutakat, hegyeket, forrásokat nevezik meg saját nyelvükön, a *román-cigány* vagy *beás-cigány* nyelven. [...] 193/23. *Libalegelő* : n. *Kënszvize* 'Gänsewiese' : j. *Gënzevizn* 'Gänsewiesen' : szh. *Guscisijë livadë* 'Guščije livade' : rc. *Gyëpulumári* 'libalegelő' [P: *Gänsviesen* ; r] S, sz, l, mlen. [...] – P. sz. „rét a falu beltelkei alatt. Mivel állandóan tele vannak házi ludakkal, ritkán lehet füvet kaszálni. – A. sz. régen mocsaras terület s libalegelő a falu középső részére. 193/402. *Szébényi út* : n. *Szëvener Vëk* : szh. *Szibinyszki put* 'Sibinjski put' : rc. *Kalyë lu Szebíny* 'szébényi út' Út Szébény felé (BMFN. II. 56, 59, 83, 119–20, 122, 127, 212, 220–1, 224–5, 232–3, 235, 243, 246, 413–5, 443, 469, 471, 486, 525–7, 543, 549).

3.4. A kutatások szerint – amint azt Hoffmann Ottó kifejtette – három cigány nyelvjárásról beszélhetünk. Az egyik csoportjukat az *oláh cigányok* alkotják, akik „Moldvából, ill. a Havasalföldről Erdélyen át vándoroltak be, így nyelvükben

sok a román jövevénytörzs. [...] Jelölésük, akár a Baranya megye földrajzi nevei c. (szerk. Pesti János, Pécs, 1982.) kötetben: c. – *A magyar cigányok*, mivel többségük már a múlt században elmagyarosodott, *rom*-nak vagy *ungro*-nak (< c. *ungro* < r. *ungur* 'magyar') tartják magukat. A szakirodalomban: *romungro*-k. Jelölésük: mc.” [...] – „A román cigányok Erdély irányából jöttek, korábban nyelvet cseréltek; elrománosodott cigányok. (Főként az olténiai, ill. a bánáti nyelvjárást beszéltek.) [...] Jelölésük: rc. A szakirodalomban ők a *román* vagy *beás* cigányok” (l. részletesebben Hoffmann Ottó 1989: 324).

A Baranya megyei cigány nyelvű bel- és külterületi elnevezéseket áttekintve egyetérték Hoffmann Ottónak azzal a véleményével, amelyben a cigányok elnevezésrendszerének, névadásának lényegét, főbb módszereit, körülményeit a következőképpen fogalmazta meg: „Mit neveznek meg? A mozgáskörzetükbe eső helyeket, így lakótelepük közvetlen környékét, a fontosabb »középületeket«, a külterületen dolgozók még a főbb dűlőket, utakat, hegyeket, forrásokat, tájékozódási pontokat. Eredeti földrajzi neveket nem találtam. Saját nyelvi eszközeik segítségével torzítással, fordítással, más nyelvtani szerkezettel, körülírással, illetve – fejletlen nyelvek lévén – számtalan kölcsönszóval neveznek el sok mindent, még a földrajzi közszók nagy részét is. – Közismert, hogy a cigányság több mint egy évezrede szakadt el eredeti lakóhelyétől, nyelvi környezetétől. Ezért a régebbi vándorlások kölcsönszavain kívül figyelembe kell vennünk, hogy hazánkban magyar, török, szláv, román, német nyelvi környezetben éltek vagy élnek, itt már ezekből a nyelvekből is gyarapították vagy gazdagították szókincsüket, így a modern kifejezéseket elsősorban a magyarból” (1989: 324).

Minthogy cigány köznyelvről nem beszélhetünk, csak a már említett három nyelvjárásról, ezért a földrajzi nevekben megfigyelhető sajátosságok közül Hoffmann Ottónak csak arra volt lehetősége, hogy néhány hangtani jelenségre hívja föl a figyelmet. A cigány nyelvű helynevek csoportjairól és azok főbb sajátosságairól viszont részletes áttekintést, jellemzést nyújtott (l. részletesebben 1989: 325–9).

Szabó József
ny. egyetemi tanár
SZTE